

नेपालमा बारुदी सुरुङ्ग समस्या अध्ययन प्रतिवेदन (सन् २००४)

नेपाल

मे २००३ देखिका मुख्य विकासक्रम: जनवरीदेखि अगस्त २००३ मा भएको युद्ध विरामको अवधिमा सुरक्षा फौज र माओवादी विद्रोहीहरूले बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको कुनै आधिकारीक घटना छैनन् । तर युद्ध विराम भङ्ग भएपश्चात दुवै पक्षले ठूलो संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग वा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ (आईईडी) प्रयोग गरेका छन् । नेपालमा मानवीयरूपमा बारुदी सुरुङ्ग नष्ट गर्ने प्रक्रिया/अभ्यास नभए पनि शाही नेपाली सेनाले सन् २००३ मा अधिराज्यका २५ जिल्लामा बारुदी सुरुङ्ग नष्ट गरेको उल्लेख गरेको छ । बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा संवन्धी कार्यक्रमहरू नेपालमा पहिलो पटक सन् २००३ र २००४ मा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अधियान नेपाल (ब्यान ल्याण्डमाइन क्याम्पेन नेपाल) ले शुरु गरेको थियो ।

सन् १९९९ देखिका मुख्य विकासक्रम: सन् १९९६ देखि शुरु भएको आन्तरिक द्वन्दमा सुरक्षाफौज र माओवादी विद्रोहीहरूले एपीमाइन तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ (आईईडी) प्रयोग गर्दै आएका छन् । सुरक्षाफौजले भन्दा माओवादीहरूले बढी व्यापक रूपमा बारुदी सुरुङ्ग र सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ प्रयोग गरेका छन् । जनवरीदेखि अगष्ट २००३ सम्म भएको युद्ध विराम आगाडिसम्म सन् १९९९ देखि नै बारुदी सुरुङ्ग तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थको प्रयोगमा बृद्धि भएको छ । युद्ध विरामको अवधिभर नयाँ बारुदी सुरुङ्ग तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थको प्रयोग भएको आधिकारिक विवरण प्राप्त नभए पनि सुरक्षाफौज र माओवादी विद्रोहीहरूले युद्ध विराम भङ्ग भए पश्चात ठूलो संख्यामा ती विस्फोटक पदार्थहरूको प्रयोग गरेका थिए । सन् १९९९मा केवल ४ जिल्लाहरू प्रभावित भएको २००४ सम्म अधिराज्यका पुरै ७५ जिल्ला प्रभावित भएका छन् । सन् २००२ सम्म सरकारले आफूले बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको कुरा आधिकारिक रूपमा स्वीकार गरेको थिएन । शाही नेपाली सेनाले पनि नेपालले एपी माइन उत्पादत गर्ने कुरा स्वीकारेको छ जुन यसभन्दा पहिले जानकारीमा आएको थिएन ।

नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाका बारुदी सुरुङ्गमाथि नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको महा सभाका बारुदी सुरुङ्ग माथि प्रतिवन्ध लगाउने खालका हरेक प्रस्तावहरूको पक्षमा सन् १९९६ देखि मतदान गर्दै आएको छ र बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको बैठकहरूमा भाग लिदै आएको छ । नेपालका केही

वरिष्ठ अधिकारीहरूले बारुदी सुरुङ्गको प्रतिवन्धलाई समर्थन गर्ने विचार व्यक्त गर्दै आएका छन् । नेपालका नेताहरूले सन् १९९९ देखि नेपालले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा सम्मिलनको लागि होशियारी पूर्वक अध्ययन गर्दै आएको कुरा नियमित रूपमा व्यक्त गर्दै आएका छन् ।

नेपालको बारुदी सुरुङ्गको स्थितिबारे हालसम्म कुनै औपचारिक सर्वेक्षण वा मुल्याङ्कन भएको छैन । नेपालमा बारुदी सुरुङ्ग नष्ट गर्ने कुनै मानवीय प्रक्रिया छैन । बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा सन् २००३ र २००४ मा शुरु भएर थियो । Handicap International ले सन् २००१ मा अपाङ्ग सहायता कार्यक्रम शुरु गर्‍यो । द्वन्द्व पिडितहरूलाई सहयोग गर्न नेपालले विशेष उपाय अवलम्बन गरेको छ र बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित/शिकारहरूलाई सहयोग गर्नु राज्यको जिम्मेवारी भन्ने कुरा स्वीकारेको छ । सबैलाई समेटने खालको तथ्याङ्क प्राप्त नभए पनि सन् २००० देखि नेपालमा बारुदी सुरुङ्गबाट प्रभावितहरूको संख्या बढिरहेको छ ।

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध नीति:

नेपाल हालसम्म बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा सम्मिलित भैसकेको छैन । बारुदी सुरुङ्ग माथिको प्रतिवन्ध संवन्धी समर्थन, हालसम्म सम्मिलन नहुनुका कारण तथा उक्त सन्धिको सदस्यता संवन्धी मनशायमा नेपालले मिश्रित संकेत दिदै आएको छ । सकारात्मक पक्षको कुरा गर्ने हो भने नेपालले सन् १९९६ देखि संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाका बारुदी सुरुङ्ग माथि प्रतिवन्ध लगाउने खालका हरेक प्रस्तावको पक्षमा समर्थन जनाउँदै आएको छ । यस्ता प्रस्तावहरूमध्ये ८ डिसेम्बर २००३ मा प्रस्तुत गरिएको प्रस्ताव नं ५८/५३ पनि एक हो । जसले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको विश्वव्यापिकरण हुनु पर्दछ भनी माग गर्दछ । नेपालले पर्यवेक्षकको रूपमा सबै Ottawa Process Meetings, सम्झौताहरू र सन्धि हस्ताक्षर कार्यक्रमहरूमा भाग लिदै आएको छ । सन् २००३ सेप्टेम्बरमा ब्याङ्कमा भएको सदस्य राष्ट्रहरूको पाँचौँ बैठकमा भाग नलिए पनि सन् २००४ को फेब्रुअरी र जून महिनामा भएको स्थायी समितिको अन्तर सत्र बैठकमा भाग लिएको थियो । नेपालले सन् १९९९, २००० र २००२ मा भएका सदस्य राष्ट्रहरूको बैठकमा भाग लिएको थियो भने सन् १९९९ को सेप्टेम्बर र डिसेम्बरमा भएका स्थायी समितिको बैठकहरूमा पनि सहभागी थियो ।

नेपालका केही वरिष्ठतम अधिकारीहरूले प्रतिवन्धको समर्थन गरेका छन् । जनवरी २००० मा ल्याण्डमाइन मोनिटरसंगको वार्तामा नेपालका

प्रधानमन्त्रीले “एपीमाइन प्रतिबन्ध गर्नु पर्छ” भन्नेमा आफूले विश्वास गरेको बताउनु भएको थियो । नेपाल यसमा अडिग छ । त्यसको ठीक एक वर्ष पछि नेपालका कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रीले सरकार उक्त सन्धिप्रति सकारात्मक रहेको र सदस्यता लिन तयारी गरिरहेको^२ बताउनु भएको थियो । फेब्रुअरी २००२ मा भएको बारुदी सुरुङ्ग संवन्धी राष्ट्रिय गोष्ठीमा विभिन्न राजनीतिक दलका नेताहरु तथा साँसदहरुले बारुदी सुरुङ्गमाथिको प्रतिबन्धमा आफ्ना प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नु भयो ।^३ अक्टोबर २००२ मा संयुक्त राष्ट्र संघका लागि नेपालका स्थायी प्रतिनिधि भन्नुभयो “नेपाल बारुदी सुरुङ्गको विपक्षमा छ” र यसले बारुदी सुरुङ्गमाथि नियन्त्रण गर्ने महासन्धीको विकास प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता जनउद्वै आएको छ यस प्रतिको हाम्रो नैतिक प्रतिबद्धता सबल रहने छ उचित समय आँउदा यस महत्वपूर्ण विश्वव्यापि सन्धिको सदस्य हुन पाउने अवसर प्राप्त हुँदा हामी खुसीसाथ यसमा सम्मिलन हुनेछौं ।”^४

विगतमा यसरी समर्थन जनाउनेहरुमा पूर्व प्रधानमन्त्री शेर बहादुर देउवा,^५ कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्री महन्त ठाकुर,^६ परराष्ट्र मन्त्री अर्जुन जंग बहादुर सिंह,^७ तथा सामाजिक न्याय समिति,^८ मानव अधिकार

- ^१ १६ जनवरी २००० मा प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईसंगको काभ्रेको पाँचखालमा लिइएको अर्न्तवार्ता ।
- ^२ “श्री ५ को सरकार ओटावा सन्धिमा हस्ताक्षर गर्न तयारी गर्दै” द राइजिङ्ग नेपाल, ३० जनावरी २००१ ।
- ^३ ७ फेब्रुअरी २००२ मा काठमाण्डौंमा आयोजित “संकटकाल र बारुदी सुरुङ्ग” विषयक गोष्ठीमा दिएको वक्तव्य ।
- ^४ ४ अक्टोबर २००२ मा संयुक्त राष्ट्र संघका लागि नेपालका स्थायी प्रतिनिधि मुरारीराज शर्माले संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाको ५७ औं सत्रमा पहिलो समितिको सामान्य छलफलमा न्यूयोर्कमा दिनु भएको वक्तव्य ।
- ^५ ४ जुलाई १९९९ मा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपालले आयोजना गरेको दोश्रो राष्ट्रिय सम्मेलनमा पूर्व प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले दिनु भएको वक्तव्य ।
- ^६ २९ जनवरी २००१ मा भएको दक्षिण एशिया ल्याण्डमाइन्स मोनिटर बैठकमा कानून तथा न्यायमन्त्री महन्त ठाकुरले दिनुभएको वक्तव्य ।
- ^७ ७ फेब्रुअरी २००२ मा आयोजित “संकटकाल र बारुदी सुरुङ्ग” विषयक गोष्ठीमा परराष्ट्र राज्यमन्त्री अर्जुनजंग बहादुर सिंहले दिनु भएको वक्तव्य ।
- ^८ १९९९ मा आयोजित “बारुदी सुरुङ्गमाथिको प्रतिबन्धमा साँसदहरुको भूमिका” विषयक अन्तरक्रिया राष्ट्रिय सभा सामाजिक न्यान समितिका अध्यक्ष जीवनप्रेम श्रेष्ठले दिनु भएको वक्तव्य ।

तथा परराष्ट्र मामिला समिति,^९ कानून तथा न्याय समिति,^{१०} र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका प्रतिनिधिहरु हुनुहुन्छ।

फेब्रुअरी २००४ मा नेपालका एक अधिकारीले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको सदस्य राष्ट्रहरुलाई दिएको वक्तव्यमा “बारुदी सुरुङ्गमाथि प्रतिबन्ध लगाउने महासन्धी जस्तो प्रयासले क्षेत्रीय तथा विश्वव्यापि रूपमा शान्ति स्थापना गर्न महत्वपूर्ण उपलब्धी हुनेछ भन्ने हामीलाई विश्वास छ मलाई लाग्छ कि उक्त सन्धि राष्ट्रिय मानव सुरक्षासंग मेल खाने र त्यसलाई सहयोग पुर्याउने खालको छ र यसले शान्ति तथा भातृत्वको सुदृढीकरण गर्छ अझ राम्रो बनाउँछ। यो मानवीय अत्याचार जुन विनाशकारी र बर्बरतापूर्ण छ त्यसको अन्त्य हुनु पर्छ भन्नेमा कसैको मतभेद छैन। नेपाल उक्त सन्धिको निकै नजिक छ।”

यो पनि उल्लेखनीय छ की सन् २००२ मा नेपालको संसदले आतङ्ककारी तथा विध्वंशात्मक गतिविधि र नियन्त्रण तथा सजाय ऐन पारित गर्‍यो जसमा बमको परिभाषा भित्र बारुदी सुरुङ्गलाई पनि समेटिएको छ। यसले नागरिकहरुले बारुदी सुरुङ्ग राख्ने र प्रयोग गर्ने कार्यलाई आतङ्ककारी कार्य बनाएको छ।^{११}

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्धको पक्षमा दिइएका उत्साहजक व्यक्तव्यहरु तथा समर्थनको सूचकहरुको बाबजुद सरकारी सुरक्षा फौजले एपी माइन प्रयोग गरेका छन्। र यसको प्रयोग सन् १९९९ मा माओवादी विद्रोहीसंगको युद्ध भन् फौजले गर्‍यो बढेको छ। त्यसरी नै सन् २००२ मा शाही नेपाली सेनाले एपी माइन उत्पादन गर्ने गरेको स्वीकारेको छ।

^९ २९ जनवरी २००१ मा भएको "दक्षिण एशिया ल्याण्डमाइन्स मोनिटर बैठक" तथा ७ फेब्रुअरी २००२ मा आयोजित "संकटकाल र बारुदी सुरुङ्ग" विषयक राष्ट्रिय गोष्ठिमा प्रतिनिधि सभा मानव अधिकार तथा परराष्ट्र मामिला समितिका सदस्य सोमप्रसाद पाण्डेले दिनु भएको वक्तव्य।

^{१०} ११-१२ डिसेम्बर २००२ मा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपालले आयोजना गरेको राष्ट्रिय गोष्ठिमा प्रतिनिधि सभा कानून तथा न्याय समितिका सदस्य प्रेमबहादुर सिंहले दिनु भएको वक्तव्य।

^{११} ११ फेब्रुअरी २००४ मा जिनिभामा आयोजित "एपी माइन्सको उत्पादन, प्रयोग, ओसार-पसार तथा भण्डारणमाथि प्रतिबन्ध र तिनीहरुको विनास" विषयक गोष्ठिमा भुपेन्द्रप्रसाद पौडेलले प्रस्तुत गर्नु भएको पत्र।

^{१२} नेपाल ऐन संग्रह, आतङ्ककारी तथा विध्वंशात्मक गतिविधि (नियन्त्रण तथा सजाय) ऐन, २०५८।

नेपालका नेताहरूले सन् १९९९ देखि भन्दै आएका छन् कि नेपालले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा सम्मिलनको लागि होशियारीसाथ अध्ययन गरिरहेको छ तर हालसम्म पनि यस दिशामा कुनै प्रगति भएको देखिदैन। जून २००४ मा रक्षा मन्त्रालयका एक अधिकारीले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिका सदस्य राष्ट्रहरूसंग कुरा गर्दै भने “हाल श्री ५ को सरकारले उक्त सन्धिका सम्पूर्ण प्रभावहरू अध्ययन गरिरहेको छ।”^{१३} जून महिनामा भनियो कि उक्त सन्धीमा सम्मिलन भएपछि त्यसले नेपालको सुरक्षास्थितिमा पार्ने प्रभाव र सम्मिलन पश्चात हुने फाइदा बेफाइदाहरूको सिफारिस गर्न एक समिति गठन गर्दैछ। उक्त समितिमा रक्षा, गृह, कानून तथा परराष्ट्र मन्त्रालयका अधिकारीहरू लगायत बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अभियान नेपालका प्रतिनिधि पनि सदस्य हुनेछन् भनिएको थियो।^{१४}

सन्धी अध्ययन संवन्धी पहिले पनि धेरै व्यक्तव्यहरू आइसकेका छन्। जनवरी २००० नेपालका प्रधानमन्त्रीले भन्नु भयो “सन्धिमा हस्ताक्षर गर्ने संवन्धी अध्ययनलाई द्रुत गतिमा अगि बढाउन मैले परराष्ट्र मन्त्रालयलाई निर्देशन दिइ सकेको छु।”^{१५} जनवरी २००१ मा परराष्ट्र मन्त्रीले भन्नु भयो “नेपालले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिका विभिन्न दफाहरू अध्ययन गरिरहेको भए पनि यस सन्दर्भमा कुनै उल्लेख उपलब्धी भने भएको छैन।”^{१६} फेब्रुअरी २००२ मा परराष्ट्र मन्त्रीले भन्नुभयो “हामी अध्ययन (बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धी) को अन्तिम अवस्थामा आईपुगेका छौं र हामी सन्धीको निकै नजिकै पुग्न लागेका छौं।”^{१७} डिसेम्बर २००२ मा परराष्ट्र मन्त्रालयकै एक अधिकारीले भने “हामी (बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धि) अध्ययनको निष्कर्षमा पुग्नै बाँकी छौं। अध्ययन सकारात्मक रूपले अघि बढिरहेको छ, सैद्धान्तिक रूपमा सन्धिप्रति

^{१३} २५ जून २००४ मा जिनिभा सन्धिको सामान्य अवस्था र संचालन सम्बन्धी स्थायी समितिमा नेपालले दिएको वक्तव्य।

^{१४} १५ जून २००४ मा द हिमालय टाइम्समा प्रकाशित “नेपाल बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा हस्ताक्षर गर्ने तयारीमा” शीर्षकको समाचार। २००४ कै शुरुमा मन्त्रालयसंग भएको छलफलमा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अभियान नेपालले त्यस प्रकारको राष्ट्रिय सहमति निर्माण गर्न अनुरोध गरेको थियो।

^{१५} १६ जनवरी २००० मा प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईसंगको अर्न्तवार्ता।

^{१६} ३० जनवरी २००१ मा परराष्ट्र मन्त्री चक्रप्रसाद बाँस्तोलासंग पुल्चोकमा लिइएको अर्न्तवार्ता।

^{१७} ७ फेब्रुअरी २००२ मा परराष्ट्र मन्त्री अर्जुनजंग बहादुर सिंहले काठमाण्डौमा दिनु भएको वक्तव्य।

सरकारको कुनै आपत्ति छैन । हामीलाई विश्वास छ कि चाँडै नै श्री ५ को सरकार अध्ययनको निष्कर्षमा पुग्ने छ । समय तोकेर भन्न सकिदैन ।”^{१८}

फेब्रुअरी २००४ मा नेपालको परराष्ट्र मन्त्रालयका एक अधिकारीले ल्याण्डमाइन मोनिटरलाई बताए अनुसार बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धि संवन्धी कुनै प्रगति नभएको र नेपाल उक्त सन्धिमा सम्मिलन हुने अवस्थामा थिएन ।^{१९} जून २००४ मा नेपाली प्रतिनिधि मण्डलले सदस्य राष्ट्रहरूलाई दिएको वक्तव्यमा नेपालले उक्त सन्धि अनुमोदन गर्न बहूदो कठिनाइहरू भेगिरहेको कुरामा जोड दिँदै भने “बहूदो आतङ्कले” अन्तराष्ट्रिय शान्ति र सुरक्षामा निरन्तर रूपमा बाधा पुऱ्याइरहेको छ र नेपाल पनि यसबाट अछुतो रहन सक्दैन । बारुदी सुरुङ्ग उत्पादन, भण्डारण र प्रयोग गर्न सहज भएकोले यस मार्फत त्रास फैलाउन आतङ्ककारीहरूलाई अत्यन्त सजिलो भएको छ ।^{२०}

गैर सरकारी संस्थाका क्रियाकलापहरू:

सन् १९९५ मा स्थापित बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अधियान नेपाल (एन.सी.वी.एल.) ले निरन्तर रूपमा सरकार र माओवादीहरूले गरेको बारुदी सुरुङ्गको प्रयोगको विपक्षमा र उक्त हतियाराबाट घाइते भई बाँचेकाहरूको पक्षमा विभिन्न कार्यहरू गर्दै आएको छ ।^{२१} यो ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन तयारीको अवधिमा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अधियान नेपालले घाइतेहरूको हाम्रो आवाज नामको संजाल स्थापना गरेको छ । ३ डिसेम्बर २००३ मा विश्व आपाङ्ग दिवशको उपलक्ष्यमा NCBL ले ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन २००३ नेपाली भाषामा प्रकाशन गर्‍यो । NCBL र WODES महिला विकास समाज ले संयुक्त रूपमा “जारी हिंसा, शान्ति र सौहार्दता: आजको आवश्यकता” विषयमा महिलाबीच अन्तरक्रिया आयोजना गर्‍यो । त्यसैगरी एन.सी.वी.एल. ले “जारी हिंसा र बालबालिका” शीर्षकको कार्यक्रम पनि आयोजना गर्‍यो ।

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध गर्नमा माओवादीहरूलाई समावेश गर्ने उद्देश्यले २४ फेब्रुअरी २००४ मा एन.सी.वी.एल. र जिनिभाकल नामक स्वीस

^{१८} २७ डिसेम्बर २००२ मा परराष्ट्र मन्त्रालयका संयुक्त राष्ट्र संघ महाशाखाका प्रमुख पुष्करमान सिंह राजभण्डारीसंग काठमाण्डौंमा लिइएको अर्न्तवार्ता ।

^{१९} २६ फेब्रुअरी २००४ मा परराष्ट्र मन्त्रालय, संयुक्त राष्ट्र संघ महाशाखाका श्रेष्ठज्यू संग लिइएको अर्न्तवार्ता ।

^{२०} २५ जून २००४ मा जिनिभा सन्धिको सामान्य अवस्था र संचालन सम्बन्धी स्थायी समितिमा नेपालले दिएको वक्तव्य ।

^{२१} बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अधियान नेपाल (एन.सी.वी.एल.) को web site <http://www.nepal.icbl.org> हेर्नुहोस् ।

गैरसरकारी संस्थाले संयुक्त रूपमा आयोजना गरेको बैठकमा नेपाली कांग्रेस र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका प्रतिनिधि तथा नेकपा एमालेका प्रमुखले पनि भाग लिनु भएको थियो।^{१४} जून २००३ मा एन.सी.वी.एल. र आई. सी. बि. एल. को गैर राज्य पक्ष कार्य समूहले एक संयुक्त विशेष छलफलको आयोजना गर्‍यो। उक्त समूहले सरकारी अधिकारीहरु तथा माओवादी नेताहरूसंग युद्ध विराम आचार संहितामा बारुदी सुरुङ्गमाथि प्रतिबन्ध लगाउन अनुरोध गर्‍यो।^{१५}

प्रयोग

सन् १९९६ को फेब्रुअरी देखि शुरु भएको आन्तरिक द्वन्दमा सुरक्षाफौज र माओवादी विद्रोहीहरुले एपी माइन्स तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ (आई.ई.डीज) प्रयोग गर्दै आईरहेका छन्। बारुदी सुरुङ्ग र आई.ई.डीज.को प्रयोग १९९९ देखि २००२ सम्म निरन्तर रूपमा बढि नै रह्यो तर २९ जनवरी देखि २६ अगष्ट २००३ सम्म कायम रहेको युद्ध विरामको बेला भने यसको प्रयोग भएन। यस्तो लाग्छ की दुवै पक्ष उक्त अवधिमा यसको प्रयोग गर्नबाट पन्छिए। तर युद्ध विराम भङ्ग भए पश्चात् दुवै पक्षले फेरि बारुदी सुरुङ्ग र आई.ई.डीज. को प्रयोग पुनः शुरु गरे।

राज्यद्वारा प्रयोग

ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदनले पहिलो पटक नेपाल सरकारले एपी माइन्स प्रयोग गरेको सुचकाङ्क १९९९ मा पाएको थियो। तर सरकार र शाही नेपाली सेनाले केवल सन् २००२ मा मात्रै त्यस्तो प्रयोग स्वीकारेका थिए। सुरक्षाफौजमा शाही नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी पर्दछन्। यस्तो देखिन्छ की सुरक्षाफौजले २००२ मा एपी माइन्सको प्रयोगमा ठूलो विस्तार गरे। शाही नेपाली सेनाका अधिकारीहरु, साँसदहरु, प्रभावित क्षेत्रका राजनीतिक नेताहरु र जनताहरु सबैले सुरक्षाफौजले ठूलो मात्रामा बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको पुष्ट्याई गरेका छन्। गृह मन्त्रालयका प्रवक्ताले ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई बताएअनुसार सुरक्षाफौजले अधिराज्यका ७५ वटै जिल्लामा बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेका छन्।^{१६} जनवरीदेखि अगष्ट २००३ सम्म भएको युद्ध

^{१४} सहभागीहरुमा नेपाली कांग्रेसका चक्रप्रसाद बाँस्तोल, नेकपा एमालेका भलनाथ खनाल, पद्मरत्न तुलाधर, शिव, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, एलिजावेथ रिसे-डिक्री, जिनिभा कल, पूर्णशोभा चित्रकार र बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपाल हुनुहुन्थ्यो।

^{१५} ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००३, पृष्ठ ६५३ हेनुहोस्।

^{१६} ३१ डिसेम्बर २००२ मा गृह मन्त्रालयका प्रवक्ता गोपेन्द्रबहादुर पाण्डेसंग सिंहदरबार काठमाण्डौमा लिइएको अर्न्तवार्ता।

विरामको अवधिमा भने सुरक्षाफौजले नयाँ बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको पुष्टि भएको छैन ।

अगष्ट २००३ देखि पुनः शुरु भएको युद्धमा सुरक्षाफौजले फेरि बारुदी सुरुङ्ग विछ्याउन थालेको कुरा सरकारी अधिकारीहरूले स्वीकारेका छन् । फेब्रुअरी २००४ मा ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई दिएको अर्न्तवार्तामा शाही नेपाली सेनाका प्रवक्ताले भन्नु भयो "बारुदी सुरुङ्ग एक प्रभावकारी हतियार हो र हालको अवस्थामा यसको प्रयोगलाई अन्यथा लिनु हुदैन । माओवादीहरूले जस्तो हामी यसको प्रयोग जथाभावी रूपमा गर्दैनौं । सुरक्षाफौजले बारुदी सुरुङ्ग जिम्मेवार रूपमा प्रयोग गर्दै आईरहेको छ । बारुदी सुरुङ्ग विछ्याइएका सम्पूर्ण सुरक्षा चौकीहरू तारवारले घेरिएका छन् ।"²⁵ प्रवक्ताले थप्नुभयो "यस्तो प्रकारको युद्ध जसमा लडाकु विद्रोहीहरूले सयौंको संख्यामा आई अति न्यून सिपाहीहरूले पहरा दिएको सुरक्षा बलमाथि आक्रमण गर्ने हुनाले बारुदी सुरुङ्गले मात्रै बचाउन सक्छ ।"²⁶ शाही नेपाली सेनाका एक मेजरले भन्नु भयो "हामी सुरक्षाफौजले आयातित बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गर्छौं र प्रयोग गर्नु पहिले हामी तालिम दिन्छौं । हामी ती हतियार गैर सैनिक तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा प्रयोग गर्दैनौं ।"²⁷ द हिमालयन टाइम्ससंग कुरा गर्दै एक उच्च सैनिक अधिकृतले भन्नु भयो "माओवादीको आक्रमणबाट बच्न बारुदी सुरुङ्ग एक सबैभन्दा सस्तो हतियार हो ।" उहाँले ब्यारेक वरिपरि विछ्याइएका बारुदी सुरुङ्गको विवरण शाही नेपाली सेनाले राख्ने गरेको छ भन्दै उहाँले दाबी गर्नु भयो "ती बारुदी सुरुङ्गहरू जुन सुकै बेला पनि निकाल्न सकिन्छ र ब्यारेक वरपरका गाउँलेहरूलाई त्यसको बारेमा जानकारी दिइएको छ ।"²⁸

माओवादी आक्रमणबाट सुरक्षा चौकी, प्रहरी कार्यालय, सैनिक ब्यारेक र सरकारी कार्यालयहरू जोगाउन सुरक्षाफौजले बारुदी सुरुङ्गको प्रयोग गरेका

²⁵ १३ फेब्रुअरी २००४ मा शाही नेपाली सेनाका १४ औं विग्रेड कार्यालय काठमाण्डौं प्रवक्ता कर्णेल दीपक गुरुङ्गसंग लिइएको अर्न्तवार्ता । शाही नेपाली सेनाको काठमाण्डौंस्थित १४ औं विग्रेड कार्यालय बारुदी सुरुङ्गसंग सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यको लागि जिम्मेवार छ ।

²⁶ नेपाली टाइम्स साप्ताहिकको नोभेम्बर २१-२७, २००३ को अंकमा शाही नेपाली सेनाका कर्णेल दीपक गुरुङ्गले दिनु भएको वक्तव्य ।

²⁷ १८ एप्रिल २००४ मा धादिङ्गमा आयोजित "बारुदी सुरुङ्ग र सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ, जनतामाथि यसका प्रभाव र खतरा" विषयक अन्तरक्रियामा बोल्दै ब्यारेकका प्रमुख मेजर भक्तबहादुर कार्की ।

²⁸ ३ फेब्रुअरी २००४ को द हिमालयन टाइम्समा प्रकाशित समाचारको शीर्षक "सरकारले बारुदी सुरुङ्ग सम्बन्धी सुरक्षा नीति रेखाङ्कन गर्ने ।"

छन् । एक सैनिक अधिकारीले जून २००३ को एन.सी.बी.एल./आई.सी.बी.एल. विशेष टोली (मिशन) लाई भन्नुभयो ५० सैनिक स्थल वरपर करिब १० हजार बारुदी सुरुङ्ग विछ्याइएको छ । फेब्रुअरी २००४ मा ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई सैनिक प्रवक्ताले भन्नु भयो करिब ५० भन्दा बढी सैनिक स्थल वरपर बारुदी सुरुङ्ग विछ्याइएका छन् र तिनको संख्या एकिन गर्न नसके पनि करिब सयौं छन् ।^{२९} सन् २००४ मा थप सुरक्षा चौकीहरू स्थापना गरिएकोले अवश्य पनि बढी नै बारुदी सुरुङ्गहरू विछ्याइएको हुनुपर्दछ । एन.सी.बी.एल. ले गरेको एक सर्वेक्षण अनुसार २५ जिल्लाका पुँरै ७३ वटा सैनिक स्थल वरिपरि बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको र उक्त स्थानमा तारले बारेको पत्ता लगाएको थियो ।^{३०} प्रहरी अधिकारीहरूका अनुसार २००४ मा अधिराज्यका ७५ जिल्लाहरू मध्ये ५९ मा माओवादी विद्रोहीहरूले बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेका थिए ।^{३१}

सन् २००३ र २००४ मा बारुदी सुरुङ्गका घटनाहरू सुरक्षा चौकी वरपर भएका थिए र तिनमा सर्वसाधारण नागरिक, सुरक्षाफौज र माओवादीहरू परेका थिए । सल्यान जिल्लाको मार्के निवासी एक महिला घाँस काट्न जाँदा शाही नेपाली सेनाको सिम्बर्कस्थित नरसिंह दल कम्पनीको आधार क्षेत्रमा प्रवेश गर्दा बारुदी सुरुङ्ग बिस्फोट भई घाइते भइन् । उक्त घटनामा उनले आफ्नो दाँया आँखा र दाँया खुट्टा गुमाईन् ।^{३२} विग्रेड प्रधान कार्यालयको पूर्वी द्वारबाट प्रवेश गर्दा एक १३ वर्षिय केटा बारुदी सुरुङ्गमा परी घाइते भए ।^{३३} सैनिक प्रशिक्षण शिविरमा हिडिरहेको बेला एक युवक बारुदी सुरुङ्गमा परी घाइते भए ।^{३४} एक अर्को घटनामा जाजरकोट जिल्लाको खलङ्गास्थित प्रहरी चौकीमा रहेको फोहोर फ्याल्ने भाँडोमा सुँगुरलाई ख्वाउन भनी भात भिक्न जाँदा एक महिला बारुदी सुरुङ्ग बिस्फोटनमा परि घाइते भइन् । त्यहाँका प्रहरीले चौकीको सुरक्षा गर्न राती बारुदी सुरुङ्गको प्रयोग गर्दछन् । त्यस्तै बारुदी सुरुङ्गमा परी

^{२९} १३ फेब्रुअरी २००४ मा शाही नेपाली सेनाका कर्णेल दीपक गुरुङ्गसंग लिईएको अर्न्तवार्ता ।

^{३०} जनवरी र फेब्रुअरी २००४ मा एन.सी.बी.एल. का सदस्यहरू, स्थानीय नेताहरू र सामाजिक कार्यकर्ताहरूसंग २५ जिल्लामा लिईएको अर्न्तवार्ता ।

^{३१} २ मार्च २००४ मा दीपेन्द्र प्रहरी अस्पतालका बरिष्ठ प्रहरी उपरिक्षक डा. काशीराम कुँवरसंग काठमाण्डौंमा लिईएको अर्न्तवार्ता ।

^{३२} द हिमालयन टाइम्स दैनिक र कान्तिपुर दैनिकका २२ मार्च २००३ का अंकहरू ।

^{३३} कान्तिपुर दैनिकको ११ अक्टोबर २००३ अंक ।

^{३४} कान्तिपुर दैनिकको २६ जुलाई २००३ अंक ।

जुठो खान आएको एक कृकुर केही समय पहिले मरेको थियो।^{३५} लमजुङ्ग जिल्लाको भोर्लेटारस्थित सैनिक ब्यारेकमा प्राविधिक त्रुटिका कारण एक बारुदी सुरुङ्ग विस्फोट हुँदा ६ जना सैनिक जवान घाइते भएका थिए।^{३६} त्यसरी नै रामेछाप जिल्लाको मन्थली ब्यारेकमा रहेको नारायण दल कम्पनीमा तारको बार नाघ्न खोज्दा उक्त कम्पनीका एक सिपाही बारुदी सुरुङ्गमा परी घाइते भएका थिए।^{३७}

नागरिकहरूले प्रयोग गर्ने स्थल वरपर सुरक्षाफौजले बारुदी सुरुङ्ग विच्छ्याउने गरेका छन्। गोरखा जिल्लाको घ्याम्पेसालस्थित दुलाङ्ग माध्यमिक विद्यालय नजिकै स्थापना गरेको सैनिक ब्यारेकको सुरक्षा गर्न सैनिकले उक्त विद्यालय वरपरका क्षेत्रमा बारुदी सुरुङ्ग विच्छ्याएको थियो।^{३८} माओवादीको आक्रमणबाट राती जुम्लाको छिनासाँगु र दानसाँगुस्थित हावर्ड मैदान जोगाउनको लागि सुरक्षाफौजले साँभुपख बारुदी सुरुङ्ग विच्छ्याउने र बिहानीपख निकाल्ने गरेको बताइएको छ।^{३९} सिन्धुली जिल्लाको भिमानमा पहिले त्यहाँका स्थानीय जनताले घाँस-दाउरा काट्न प्रयोग गर्दै आएको ४ वर्ग कि.मी. जग्गा सेनाले नयाँ ब्यारेक निर्माण गर्नका लागि अधिग्रहण गरेको थियो। त्यसपछि सेनाले उक्त ब्यारेक वरिपरि बारुदी सुरुङ्ग विच्छ्यायो र तारबार लगायो। सेनाले जनतालाई त्यसस्थानमा नजान निर्देशन त दियो तर बाखा र गाईहरू भने उक्त बारुदी सुरुङ्गमा परेका छन्।^{४०}

ठूलो संख्यामा एपी माइन्स प्रयोग गरेको पाइएतापनि सुरक्षाफौजले सुरक्षा चौकी वरपर यान्टिभिडकल माइन्स पनि प्रयोग गरेको बताएको छ।^{४१}

बिद्रोहीहरूद्वारा प्रयोग

^{३५} ६ एप्रिल २००४ मा पूर्व साँसद तथा एन.सी.बी.एल. जाजरकोटका सदस्य रत्नकुमार शर्मा न्यौपानेसंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

^{३६} कान्तिपुर दैनिकको २६ जुलाई २००३ अंक।

^{३७} कान्तिपुर दैनिकको २६ जुलाई २००३ अंक।

^{३८} ३१ जनवरी २००४ मा गोरखा जिल्लाका सथानयि नेता शिव श्रेष्ठसंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

^{३९} ३ मार्च २००४ मा जुम्ला जिल्लाका स्थानीय नेता तथा पूर्व साँसद देवीलाल थापासंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

^{४०} २८ एप्रिल २००४ मा पूर्व साँसद गोमा देवी देवकोटासंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

^{४१} द हिमालयन टाइम्सको ३ फेब्रुअरी २००४ अंक, हिमाल खबर पत्रिका २-१५ डिसेम्बर २००३ अंक।

माओवादी विद्रोहीहरूले सन् १९९६ मा द्वन्द्व शुरुभए यता घरेलु बारुदी सुरुङ्ग (अर्थात् सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ वा आई.ई.डी.जी.) सानो संख्यामा प्रयोग गरे । विद्रोहीले गर्ने घरेलु बारुदी सुरुङ्गको प्रयोग सन् १९९९ देखि हरेक वर्ष स्पष्ट रूपमा बढ्दै गएको थियो भने सन् २००१ र २००२ को अन्त्यतिर विशेष गरी बढ्यो । ल्याण्डमाइन्स मोनिटरको प्रतिवेदन अनुसार बारुदी सुरुङ्गबाट सन् १९९९ मा ४, २००० मा ३७, २००१ मा ७१ र २००२ मा पूरै ७५ जिल्ला प्रभावित भए । सुरक्षाफौजले जस्तै माओवादी विद्रोहीहरूले पनि २००३ को युद्ध विराम ताका नयाँ बारुदी सुरुङ्ग विछ्याइएको देखिदैन तर युद्ध विराम भङ्ग भएपछि भने बारुदी सुरुङ्ग विछ्याउने कार्य पुनः प्रारम्भ गरे । अक्टोबर २००३ मा माओवादी नेता प्रचण्डले एक अर्न्तवार्तामा भन्नुभयो "हाम्रो योजना अनुरूप सडकमा बारुदी सुरुङ्ग विछ्याउने र एम्बुस थाप्ने कार्य सफल भएको छ ।"^{४२}

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपालले स्थानीय जनतासंग लिएको अर्न्तवार्ताका अनुसार माओवादीहरूले सार्वजनिक स्थानहरू जस्तै बारी, खेत, सडक किनारा, विद्यालय र खेल्ने मैदानमा पटक पटक बारुदी सुरुङ्गहरू विछ्याएका थिए ।^{४३} सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका एक स्थानीय नेताका अनुसार जिल्लाको ७९ गाविसहरू मध्ये ५० वटामा माओवादीहरूले बारुदी सुरुङ्ग विछ्याएका थिए ।^{४४} रसुवा जिल्लाको कालिकास्थान देखि वेत्रावति सम्मको ७ कि.मी. लामो सडक खण्डमा माओवादीहरूले ११ स्थानमा बारुदी सुरुङ्ग विछ्याएको स्थानीय जनताले बताएका थिए ।^{४५} जाजरकोट जिल्लाको खलङ्गा गाउँमा रातो माटो खन्न गरेकी एक महिला बारुदी सुरुङ्ग विस्फोटनमा पर्दा उनको दाँया पाखुरामा चोट लागेको थियो ।^{४६} जाजरकोट जिल्लाकै सीमा गाउँमा आफूहरूलाई सहयोग गर्न नमानेकोले माओवादीहरूले एक युवकको घरमा बारुदी सुरुङ्ग विछ्याएको आरोप छ । उक्त घटनामा एक बालक मारिए

^{४२} २१ अक्टोबर २००३ मा विभिन्न समाचारपत्रहरूमा छापिएको माओवादीका सर्वोच्च नेता प्रचण्डको वक्तव्य ।

^{४३} फेब्रुअरी २००४ मा रुकुम, सल्यान र रामेछाप जिल्लाका जनताहरूसंग लिइएको अर्न्तवार्ता ।

^{४४} ७ जनवरी २००४ मा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका स्थानीय नेता अरुण नेपालसंगको अर्न्तवार्ता ।

^{४५} १० जनवरी २००४ मा रसुवा जिल्लाका व्यापारी माधव अर्याल र समाजिक कार्यकर्ता अशोक घिमिरेसंग लिइएको अर्न्तवार्ता ।

^{४६} ७ एप्रिल २००४ मा रत्नप्रसाद शर्मा न्यौपाने र डम्बरबहादुर सिंहसंग लिइएको अर्न्तवार्ता ।

र एक बालक र एक युवक घाइते भए । त्यस परिवारका बालबालिका उक्त बारुदी सुरुङ्ग फेला पारी त्यससंग खेल्दा बिस्फोट भएको थियो ।⁴⁷

माओवादीहरूले व्यक्तिले छुँदा सक्रिय हुने, आदेश दिँदा बिस्फोट हुने तथा टाइमर भएको (समय अनुसार चल्ने) बिस्फोटक पदार्थहरू प्रयोग गर्दछन् ।⁴⁸ नेपाल प्रहरीले एन.सी.वी.एल./आई.सी.वी.एल.को विशेष टोलीलाई जुन २००३ मा वाल्टिन बम, पाइप बम र प्रेसर कुकर बमका तस्वीरहरू तथा नमूनाहरू देखाउँदै भनेका थियो ती सबै बमहरूमा डेटोनेटर (पड्काउने यन्त्र) जडान गरिएको थियो ।⁴⁹

उत्पादन, ओसार-पसार र भण्डारण:

दुई वर्ष अगाडि ल्याण्डमाइन्स मोनिटरले एक अपुष्ट प्रतिवेदनमा सरकारसंग एपी माइन्स, गिनेड र अन्य हतियार बनाउने दुई साना कारखाना भएको इंगित गरेको थियो ।⁵⁰ डिसेम्बर २००२ मा शाही नेपाली सेनाका प्रवक्ताले यो कुरा अस्वीकार गरे ।⁵¹ तर एन.सी.वी.एल./आई.सी.वी.एल. को जून २००३ को विशेष टोली (मिसन) लाई शाही नेपाली सेनाका ब्रिगेडियर जेनरल कुलबहादुर खड्काले नेपालसंग स्थानीय स्तरमा उत्पादन गरिएको र आयातित एपी माइन्स भएको बताउनु भएको थियो ।⁵²

⁴⁷ ऐ.ऐ.

⁴⁸ ४ अगष्ट २००२ मा बारुदी सुरुङ्ग सफाई विषयक अन्तर्क्रियामा क्याप्टेन अनुप अधिकारीले दिनु भएको वक्तव्य ।

⁴⁹ ८-१४ जून २००३, आई.सी.वी.एल. गैर राज्य पक्षको कार्य समूह, "नेपाल मिशन प्रतिवेदन" ।

⁵⁰ ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००१, पृष्ठ ५६४ । स्वयंम्भू, सुन्दरीजल, गढवाघर र मकवानपुरमा भएका कारखानाहरूमा बारुदी सुरुङ्ग पनि उत्पादन हुन्छ भन्ने अनुमान छ ।

⁵¹ २६ डिसेम्बर २००२ मा शाही नेपाली सेनाका कर्णेल दीपक गुरुङ्गसंग लिइएको अन्तर्वार्ता । पहिलेको अस्विकारोक्तिको लागि ल्याण्डमाइन्स प्रतिवेदन २००२ को पृष्ठ ७२० हेनुहोस् ।

⁵² १५ जून २००३ को आई.सी.वी.एल. गैर राज्य पक्ष कार्य समूह, नेपाल मिशनको वक्तव्य । स्वयंम्भू वा सुन्दरीजलमा बारुदी सुरुङ्ग उत्पादन हुन्छ भनी सोधिएको प्रश्नमा उहाँले हुँदैन भन्नु भयो तर उहाँले सैनिक प्रधान कार्यालय नजिक एक कारखाना थियो भनी इंगित गर्नु भयो । १६ जुलाई २००३ मा एन.सी.वी.एल. ले ल्याण्डमाइन्स मोनिटर (एच.आर.डब्लु) लाई पठाएको इमेल (विद्युतीय पत्र) ।

नेपालको सुरक्षाफौजसंग भएको एपी माइन्सको आकार र बनावटको बारेमा जानकारी नभए पनि सैनिक प्रवृत्तले फेब्रुअरी २००४ मा ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई बताए अनुसार नेपालले खासगरी १९८० को दशकमा भारत, रुस र चीनबाट बारुदी सुरुङ्गहरू भिकाएको थियो। उहाँले भन्नुभयो सैनिकले M14, POMZ-2 र आदेशबाट विस्फोट हुने Claymore-type बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गर्दछ।⁵³ संचार माध्यम र अन्य श्रोतले जनाए अनुसार सेनाले PMD-6, POMZ, Type-69 र Claymore-type लगाएतका भारत, रुस र चीनमा बनेका बारुदी सुरुङ्गहरू प्रयोग गर्दछ।⁵⁴

माओवादी विद्रोहीहरूले ठूलो संख्यामा घरेलु बारुदी सुरुङ्गहरू उत्पादन गर्दछन्। संचार माध्यमका अनुसार २००३ मा युद्ध विराम भङ्ग भएपछि सुरक्षाफौजले माओवादीहरूबाट यस्ता सुरुङ्ग बनाउने सामग्रीहरू जफत गरेको छ।⁵⁵ डिसेम्बर २००३ मा भएको पत्रकार सम्मेलनमा शाही नेपाली सेनाको प्रधान कार्यालयले बताए अनुसार माओवादीले आफैले उत्पादन गरेको बुबी ट्रायप्स प्रयोग गर्ने गरेको र अगष्टमा युद्ध विराम भङ्ग भएपछि १७ डिसेम्बर २००३ सम्ममा १,१७१ स्थान डेटोनेटर सेनाले जफत गरेको थियो।⁵⁶ सेनाका अनुसार ती विस्फोटक पदार्थहरू मध्ये अधिकांश सरकार र खासगरी सडक विभागबाट लुटिएका थिए भने केही अन्य बाहिरी श्रोतबाट प्राप्त गरेका थिए।⁵⁷ माओवादीहरूमाथि भारतस्थित दुई विद्रोही समूहहरू Maoist Communist Center र People's War Group तालिम तथा हातहतियार लिएको आरोप छ।⁵⁸ तर बारुदी सुरुङ्ग सम्बन्धी भने कुनै निश्चित आरोप छैन।

बारुदी सुरुङ्गको समस्या

- ⁵³ १३ फेब्रुअरी २००४ मा शाही नेपाली सेनाका दीपक गुरुङ्गसंग लिइएको अर्न्तवार्ता। नेपाली टाइम्स साप्ताहिकको २१-२७ नोभेम्बर २००३ को अंकमा कर्णेल दीपक गुरुङ्ग भनाई हेर्नुहोस्।
- ⁵⁴ नेपाल राष्ट्रिय दैनिक अंक १७, ११ एप्रिल २००४, नेपाली टाइम्स साप्ताहिक अंक २१-२७ नोभेम्बर २००४ को अंक, द हिमालयन टाइम्स ३ फेब्रुअरी २००४ को अंक।
- ⁵⁵ एन.सी.वी.एल. "नेपालमा बारुदी सुरुङ्गको बढ्दो त्रास" (जनवरी-डिसेम्बर २००३ सम्मको समाचार पत्रहरूको समाचार संकलन)।
- ⁵⁶ द हिमालयन टाइम्सको १८ डिसेम्बर २००३ को अंक।
- ⁵⁷ २६ डिसेम्बर २००२ मा शाही नेपाली सेनाका कर्णेल दीपक गुरुङ्गसंग लिइएको अर्न्तवार्ता।
- ⁵⁸ २१ डिसेम्बर २००३ मा राजधानी दैनिक र १४ अगष्ट २००३ मा कान्तिपुर दैनिकमा छापिएको नेपालका लागि भारतीय राजदूत श्यामशरणको वक्तव्य।

नेपालमा बारुदी सुरुङ्गको अवस्था बारे कुनै औपचारिक सर्भेक्षण वा मूल्याङ्कन भएको छैन । बारुदी सुरुङ्गको समस्याको हद पूर्ण रूपमा जानकारी नआए पनि यो प्रत्येक वर्ष उल्लेख्य रूपमा बढेको छ । ल्याण्डमाइन्स मोनिटरको प्रतिवेदन अनुसार १९९९ मा ४ जिल्ला बारुदी सुरुङ्गबाट प्रभावित भएको उक्त संख्या बढेर सन् २००० मा ३७, २००१ मा ७१, र २००२ मा पुरै ७५ जिल्ला प्रभावित भयो । अगष्ट २००३ मा युद्ध विराम भङ्ग भए यता सुरक्षाफौज र माओवादी विद्रोहीहरूले अझ ठूलो संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग विछ्याएका थिए । सन् २००४ मा सेनाले थप सुरक्षा चौकीहरू स्थापना गर्‍यो र सोही अनुरूप तिनीहरूलाई जोगाउनको लागि थप बारुदी सुरुङ्गहरू विछ्यायो । रसुवा जिल्लाको राम्चे सैनिक ब्यारेक वरपर विछ्याएको बारुदी सुरुङ्ग पहिरोले बगाउँदा त्यसले भन्नु ठूलो क्षेत्रमा त्रास पैदा गर्‍यो ।^{५७}

सरकार र विद्रोही समूहद्वारा भएको बारुदी सुरुङ्गको बढ्दो प्रयोगको असर सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रमा पनि सोही अनुरूप परेको छ । बारुदी सुरुङ्गको खतरा देशभित्रको आवत-जावतलाई कठिन बनाएको छ भने यसले आन्तरिक रूपमा विस्थापित हुने र शरणार्थी हुनेहरूको संख्या बढाउन पनि योगदान गरेको छ । यसले खेती लगाएत अन्य आर्थिक क्रियाकलापहरू पनि खलल पुऱ्याएको छ । विशेषगरी यो समस्या देशको मध्य पश्चिम क्षेत्रमा बढी छ ।

सैनिक प्रयोजनको लागि बार बार्न र बारुदी सुरुङ्ग विछ्याउन खेती गर्ने जमिन लगाएतका अन्य जग्गाहरू सरकारले हडप्दै आएको छ । संचार माध्यममा छापिएको एक लेख अनुसार चनक भन्ने ठाउँमा एक व्यक्तिले करिब ५० लाख रुपैयाँ^{५८} पर्ने जग्गा सेनाले लिई त्यसमा तारबार लगाउने र बारुदी सुरुङ्ग विछ्याउने काम गर्‍यो ।^{५९} एक पूर्व साँसदले ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई बताए अनुसार यसरी कब्जामा लिएका जग्गाहरूको शोध भर्ना सधैं दिईदैन र त्यस्तो अवस्थामा जनताहरू आफ्ना जग्गा छाडी अन्यत्र अझ बढी असुरक्षित स्थानमा बसाई सर्नुपर्ने हुन्छ, भन्ने चासो व्यक्त गरे ।^{६०}

द्वन्दको विस्तार र नयाँ ठाउँमा युद्ध मैदान सरेकोले पुराना युद्धभूमिहरूमा रहेको बारुदी सुरुङ्ग तथा अन्य विस्फोटक पदार्थहरूले स्थानीय

^{५७} १८ अगष्ट २००३ को कान्तिपुर दैनिक ।

^{५८} २४ जुलाई २००४ को विनिमय दर नेपाली रुपैयाँ १ अमेरिकी डलर ०.०१३४४ ।
<http://www.oanda.com>

^{५९} २८ डिसेम्बर २००३ को कान्तिपुर दैनिक ।

^{६०} ५ जनवरी २००४ मा सिन्धुपाल्चोकका पूर्व साँसद शुभाष कर्माचार्यसंग लिइएको अर्न्तवार्ता ।

जनतामा ठूलो त्रास पैदा गरेको छ।^{६३} बागलुङ्ग जिल्लामा यस्तै क्षेत्रमा फेला परेका बारुदी सुरुङ्ग खेलाउँदा दुई जना बालकको मृत्यु भयो।^{६४} रामेछाप जिल्लाको सल्लेपाखा गाविसका जनताहरु पहिले घाँस-दाउरा ल्याउने गरेको जंगलमा आजभोलि जाँदैनन् किनभने उक्त स्थानमा सुरक्षाफौज र माओवादीबीच युद्ध भएपछि त्यहाँ बारुदी सुरुङ्ग र अन्य विस्फोटन नभएका विस्फोटक पदार्थ छोडिएको हुन सक्ने खतरा छ।^{६५}

बारुदी सुरुङ्ग हटाउने कार्य तथा बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा

नेपालमा बारुदी सुरुङ्ग हटाउने मानवीय कार्य छैन तर शाही नेपाली सेनाले बारुदी सुरुङ्ग राखेको भेटेमा त्यसलाई निष्क्रिय पार्ने वा नष्ट गर्ने गर्दछ। त्यसरी नै सेनाले बारुदी सुरुङ्ग राखिएको जानकारी जनताले वा समातिएका माओवादीले दिएमा त्यसलाई पनि निष्क्रिय पार्ने र नष्ट गर्ने गर्दछ। निष्क्रिय पारिएका र नष्ट गरिएका बारुदी सुरुङ्गको विवरण भने प्राप्त छैन। एन.सी.वी.एल.ले समाचार माध्यमबाट संकलन गरेको विवरण अनुसार शाही नेपाली सेनाले २००३ मा २५ जिल्लामा बारुदी सुरुङ्ग निष्क्रिय पारेको र हटाएको थियो।^{६६} एक पूर्व सांसदका अनुसार एक घटनामा शाही नेपाली सेनाले माओवादीलाई सहयोग गरेको आरोप लगाई जनताहरुले माओवादीद्वारा बिछ्याइएको बारुदी सुरुङ्ग निष्क्रिय पारिदिन गरेको अनुरोधलाई बेवास्ता गरेको थियो। केही दिनपछि एक बारुदी सुरुङ्गमा परि एक स्कूल जाने बच्चाको निधन भयो।^{६७} सेनाका एक मेजरले जनताले त्यस सम्बन्धी जानकारी सेनालाई ढिलो दिएको हुनाले उक्त केटाको मृत्यु भएको बताए।^{६८}

सन् २००३ सम्म नेपालमा बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका कुनै औपचारिक कार्यक्रमहरु थिएनन्। एन.सी.वी.एल. ले सन् २००३ मा उक्त कार्यक्रमक शुरु गऱ्यो र २००४ मा विस्तार गऱ्यो। उक्त संस्थाले मे २००४ सम्ममा द्वन्द्व प्रभावित जिल्लाहरु रामेछाप, धादिङ्ग, रुकुम, सल्यान र

^{६३} एन.सी.वी.एल., "नेपालमा बारुदी सुरुङ्गको बढ्दो त्रास" २००३।

^{६४} २७ एप्रिल २००४ को कान्तिपुर दैनिक।

^{६५} १० मार्च २००४ मा रामेछाप जिल्लाका ७ गाउँलेहरुसंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

^{६६} एन.सी.वी.एल., "नेपालमा बारुदी सुरुङ्गको बढ्दो त्रास" २००३।

^{६७} ३ मार्च २००४ मा धादिङ्गका पूर्व सांसद राजेन्द्रप्रसाद पाण्डे।

^{६८} १८ एप्रिल २००४ मा मेजर भक्तबहादुर कार्कीसंग धादिङ्गमा लिइएको अर्न्तवार्ता।

सिन्धुपाल्चोकका ४८० जनालाई सो शिक्षा दिएको थियो।^{१७} मे २००४ मा चार रेडियो स्टेशनले महिनाभरी नै एन.सी.वी.एल. द्वारा संचालित बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका सन्देशहरु प्रसारण गरेको थियो। एन.सी.वी.एल. ले जनाएअनुसार यसले द्वन्द प्रभावित जिल्लाका केटीहरुका लागि आयोजित वनभोज कार्यक्रममा बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाको आयोजना गर्‍यो। त्यसैगरी ७५ वटै जिल्लाका कार्यकर्ताहरुलाई ठूलो संख्यामा चिनारी पुस्तिका (ब्रोसर) र सचित्र पुस्तकहरु पनि वितरण गरेको थियो।^{१८} चिनारी पुस्तिका कार्यस्थलमा लगी परिक्षण गरिएको थियो र १०,००० प्रति छापिएको थियो।^{१९} विश्व शिक्षा (World Education) नाम गरेको गैर सरकारी संस्थाले दुई पोष्टरको डिजाइन गरी प्रभावित क्षेत्रको कार्य स्थलमा लगी परीक्षण गर्‍यो।^{२०}

सन् २००४ मा यूनिसेफले बारुदी सुरुङ्ग / सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ / विस्फोटक नभएका विस्फोटक पदार्थहरुबाट हताहत हुनेको संख्या निगरानी गर्न शुरु गर्‍यो र दुर्घटनाहरु हुन नदिन संचार अभियानको योजना गर्न विभिन्न निकायहरुलाई एकत्रित गरेको थियो।^{२१} विभिन्न लक्षित समूहका लागि यूनिसेफले २००४ को मार्च र एप्रिलमा ३ वटा बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका बैठकहरु आयोजना गर्‍यो। पहिलो बैठक २९ मार्चमा भएको थियो। यसमा संयुक्त राष्ट्र संघका निकायहरु, अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु सहभागी भई सूचनाको आदान-प्रदान तथा प्राथमिकताका बारेमा बहस गरे। १४ एप्रिल २००४ मा भएको दोश्रो बैठकले उत्पादन र सम्प्रेषणका सामग्रीहरु बिकाश गर्नमा ध्यान केन्द्रित गर्‍यो।^{२२} तेश्रो बैठक २० एप्रिल

^{१७} ४ मे २००४ मा एन.सी.वी.एल. की पूर्णशोभा चित्रकारले सारायमोमा दिनु भएको जानकारी। <http://www.nepal.icbl.org> हेर्नुहोस्।

^{१८} ४ मे २००४ मा एन.सी.वी.एल. की पूर्णशोभा चित्रकारले सारायमोमा दिनु भएको जानकारी। <http://www.nepal.icbl.org> हेर्नुहोस्।

^{१९} १ अगष्ट २००४ मा एन.सी.वी.एल. की पूर्णशोभा चित्रकारले ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई पठाउनु भएको इमेल। विगतमा एन.सी.वी.एल. ले सचित्र किताब, चिनारी पुस्तिका र नियमित शैक्षिक बैठक मार्फत बारुदी सुरुङ्गको खतरा सम्बन्धी चेतना फैलाउँदै आएको थियो।

^{२०} यूनिसेफ नेपाल, "जोखिम शिक्षाको पाँचौँ बैठकको मस्यौदा टिप्पणी", काठमाण्डौं जून २००४।

^{२१} १० जून २००४ मा चमलदभल ऋ ऋवचतजथ, बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा आयोजना अधिकृत, यूनिसेफ, न्यूयोर्क बाट आएको इमेल।

^{२२} यूनिसेफको अद्यावधिक, MASG समाचारपत्र, एप्रिल २००४, ८ जुलाई २०४४ मा Renben MC यूनिसेफले पठाएको इमेल।

२००४ मा भयो । यूनिसेफले जनाएअनुसार यो संस्था बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यका तीन मुख्य क्रियाकलापहरुमा काम गर्दैछ । ती कार्यहरुमा एकीकृत बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा सहितको बारुदी सुरुङ्ग विरोधी रणनीतिको बिकाश गर्ने, बारुदी सुरुङ्ग तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थको प्रयोग सम्बन्धी वकालत अभियानको बिकाश गर्ने र यूनिसेफ र अन्य संस्थाका कर्मचारीहरुको बारुदी सुरुङ्ग सुरक्षा सम्बन्धी जानकारी / ज्ञान वृद्धि गर्ने पर्दछन् ।⁷⁵

बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षामा सरकार तथा सुरक्षाफौजको सहयोग छ । एन.सी.बी.एल. ले सन् २००३ र २००४ मा विभिन्न समयमा गरेका कार्यक्रमहरुमा सुरक्षाफौजका प्रतिनिधिहरुले बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा र घाइतेहरुलाई सहयोग आवश्यक भएको बताएका थिए । एक प्रहरी अधिकृतले भन्नु भयो "सर्वसाधारण जनतालाई यस खतराबाट बचाउनको लागि हामी एन.सी.बी.एल. संग सहकार्य गर्न सक्छौं ।"⁷⁶ १० जून २००४ मा रक्षा मन्त्रालयका एक प्रतिनिधिले एन.सी.बी.एल. लाई समुदाय तथा विद्यालयहरुमा बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा संचालन गर्न आग्रह गर्नु भएको थियो ।⁷⁷

बारुदी सुरुङ्गबाट हुने हताहत

बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुनेहरुको तथ्याङ्क गर्ने कुनै आधिकारिक संयन्त्र छैन र द्वन्द्वसंग सम्बन्धित हताहतलाई एक "सम्बेदनशील सवाल" मानी आधिकारिक सूचना सार्वजनिक रुपमा उपलब्ध छैन ।⁷⁸ सीमित सूचनाले यस संस्थाको दायराको आँकडा दिन्छ । काठमाण्डौंस्थित दीपेन्द्र प्रहरी अस्पतालले २००३ मा बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते भएका ७३ जना सुरक्षाकर्मीलाई उपचार

⁷⁵ यूनिसेफको अद्यावधिक, MASG समाचारपत्र, एप्रिल २००४, पृष्ठ १५ ।

⁷⁶ ३ डिसेम्बर २००४ मा आयोजित "बारुदी सुरुङ्ग र अपाङ्गता" विषयक गोष्ठी र ल्याण्डमाइन्स मोनिटर सार्वजनिक गर्न आयोजित कार्यक्रममा नेपाल प्रहरीका सहायक उपरीक्षक रणबहादुर चन्दले दिनु भएको वक्तव्य ।

⁷⁷ १० जून २००४ मा रक्षा मन्त्रालयका सचिव विष्णुदत्त उप्रेतिले काठमाण्डौंमा दिनु भएको वक्तव्य ।

⁷⁸ २ जनवरी २००३ मा नेपाल प्रहरी प्रधान कार्यालय, आतङ्ककारी नियन्त्रण माहाशाखाका प्रहरी उपरीक्षक विश्व शाहीसंग काठमाण्डौंमा लिइएको अर्न्तवार्ता, ३१ डिसेम्बर २००२ मा गृह मन्त्रालयका प्रवक्ता गोपेन्द्रबहादुर पाण्डेसंग लिइएको अर्न्तवार्ता, २३ डिसेम्बर २००२ मा वीर अस्पताल, काठमाण्डौंका निर्देशक डा. मनोहर श्रेष्ठसंग लिइएको अर्न्तवार्ता ।

गरेको बताएको छ।¹⁷⁹ नोभेम्बर र डिसेम्बर २००३ को संचार माध्यमको समाचारलाई विश्लेषण गर्दा उक्त दुई महिनाको अवधिमा द्वन्दसंग सम्बन्धित ११० हताहतका घटना भएको देखिन्छ। ती मध्ये ७६ एपी वा एपी माइन्सको घटनामा परेका २७ जना मारिएका र ४९ जना घाइते भएका थिए।¹⁸⁰

एन.सी.बी.एल. ले सन् २००३ मा संकलन गरेको सूचनाका अनुसार बारुदी सुरुङ्ग, सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ, अन्य विस्फोटक पदार्थ तथा विस्फोट नभएका युद्ध सामग्रीबाट ७३१ हताहत भएकोमा १९६ जना मारिएका र ५३५ जना घाइते भएका थिए। त्यसरी हताहत हुनेहरूमा २२५ जना नागरिकहरू थिए। जसमध्ये १७ महिला र ३९ जना केटाकेटी थिए।¹⁸¹ एन.सी.बी.एल. को प्रतिवेदन अनुसार २००२ मा हताहत हुनेको संख्या ७२० थियो भने २००१ मा ४२४ र २००० मा १८२ थियो।¹⁸² एन.सी.बी.एल. को द्वन्दसंग सम्बन्धित तथ्याङ्कलाई हेर्दा ल्याण्डमाइन्स मोनिटरले २००२ मा बारुदी सुरुङ्ग र सुधारिएको विस्फोटक पदार्थबाट हताहत हुने संख्या १७७ भएको अनुमान गर्‍यो। भेरी अञ्चल अस्पतालले बताए अनुसार २००२ मा भएको द्वन्दसंग सम्बन्धित हताहतको करिब १३ प्रतिशत बारुदी सुरुङ्गबाट भएको थियो।¹⁸³

सन् २००४ मा बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुने क्रम जारी नै रह्यो। जनवरी देखि जूनसम्म गरिएको संचार माध्यमको विश्लेषणले उक्त अवधिमा द्वन्दसंग सम्बन्धित ५७२ हताहतका घटना मध्ये १३२ जना हताहत २७ वटा

¹⁷⁹ २७ फेब्रुअरी २००४ मा वीरेन्द्र प्रहरी अस्पताल काठमाण्डौंका वरिष्ठ प्रहरी उपरीक्षक काशिराम कुँवरसंग लिएको अर्न्तवार्ता।

¹⁸⁰ ७ सेप्टेम्बर २००४ मा यूनिसेफ नेपालको Advocacy and Lifeskills विभागका संचार अधिकृत Susan Aitken ले पठाएकी इमेल। यो जानकारी गराइन्छ की तथ्याङ्कले यूनिसेफको आधिकारिक विचारको प्रतिनिधित्व गर्दैन।

¹⁸¹ एन.सी.वि.एल.ले साँसद, सरकारी अधिकारी, सेना तथा प्रहरी अधिकृत, स्थानीय राजनीतिक नेता, मानव अधिकार कर्मी, पत्रकार, घाइते भई बाँचेकाहरू र अन्य संघ संस्थाहरूसंग अर्न्तवार्ता मार्फत तथ्याङ्क संकलन गर्दछ। बम, गिनेड, आदेशद्वारा विस्फोट हुने यन्त्र तथा हतियारहरू जुन बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अभियानले निषेध गरेका छैनन्।

¹⁸² ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००३ को पृष्ठ ६५७, र ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००१ को पृष्ठ ५६५ हेर्नुहोस्।

¹⁸³ १८ मार्च २००३ मा भेरी अञ्चल अस्पताल, नेपालगन्जका निर्देशक डा. दुर्गाप्रसाद प्रधानसंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

एपी माइन्स वा एपी माइन्सको घटनाबाट भएको, ४५ जना मारिएको र ७ जना घाइते भएको देखाउँछ।^{६५}

विगतमा बारुदी सुरुङ्गले युनिफिल (UN Interim Force in Lebanon) मा र वाल्कनामा शान्ति कायम गर्ने कार्यमा सहभागी नेपाली प्रहरी र सैनिकलाई मात्र मार्ने र घाइते बनाउने गर्दथ्यो। त्यसरी बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुने अन्य नेपाली सिपाहीहरूमा भारत र संयुक्त अधिराज्यका सेनामा भर्ती भएकाहरू मात्र पर्दथे।^{६६}

घाइते भई बाँच्नेहरूलाई सहयोग, अपाङ्ग नीति र व्यवहार

नेपालले द्वन्द्व पीडितहरूलाई सहयोग गर्न विशेष उपाय अवलम्बन गरेको छ र बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते भई बाँचेकाहरूलाई सहयोग गर्नु राज्यको दायित्व हो भनी स्वीकारेको छ। सरकारले बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत भएकाहरूलाई सहयोग गर्न गत दुई वर्षदेखि अवलम्बन गरेका विशेष उपायहरूमा घटना पश्चात आकस्मिक उद्धार, निःशुल्क औषधोपचार र कृतिम अंग उपलब्ध गराउने, अस्पतालहरूलाई आर्थिक, प्रशासनिक तथा सामाग्रीको सहयोग गर्ने र द्वन्द्वमा मारिएका सुरक्षाकर्मीलाई रु ७५०,००० आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने छन्।^{६७}

यी सहयोगहरू हुँदा हुँदै पनि बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते भई बाँचेकाहरूले धेरै समस्या भोगिरहेको बताइएको छ। यस्ता समस्याहरूमा सरकारी अस्पतालमा शैयाको अभाव फिजियोथेरापि र अन्य पुनर्स्थापनाको सुविधाको अभाव, कम गुणस्तरको अर्थोपेडिक यन्त्रहरू र सामाजिक तथा आर्थिक पुर्नएकीकरणको अवसरहरूको अभाव आदि पर्दछन्। सुविधाहरू प्रभावित क्षेत्रहरू भन्दा टाढा हुनु, यातायात सुविधाको अभाव हुनु र सरकारी कार्यालयहरूमा प्रशासनिक भन्कटले गर्दा यी समस्याहरू अझ बढी जटिल भएका छन्।^{६८}

^{६५} यूनिसेफ नेपालकी Susan Aitken ले ७ सेप्टेम्बर २००४ मा पठाएको इमेल। यो यूनिसेफको आधिकारिक विचार होइन।

^{६६} ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००० को पृष्ठ ५२०-२१ हेर्नुहोस्।

^{६७} भुपेन्द्रप्रसाद पौडेलले पीडित सहयोग कार्यक्रम अर्न्तगत "एपी माइन्सको प्रयोग, भण्डारण, उत्पादन, तथा ओसार-पसारमाथि प्रतिबन्ध लगाउने तथा तिनीहरूको विनाश गर्ने सन्धि १९९७" मा तयार पारेको तर ११ फेब्रुअरी २००४ मा जिनिभामा भएको स्थायी समितिको बैठकमा प्रस्तुत भने नगरिएको पत्र।

^{६८} २ डिसेम्बर २००३ मा सल्यान, रुकुम, काभ्रे धादिङ्ग र रामेछाप जिल्लाका १० घाइते भई बाँचेकाहरूसँग लिइएको अर्न्तवार्ता, एन.सी.बि.एल., "नेपालमा बारुदी सुरुङ्गको बढ्दो त्रास" २००३।

भेरी अञ्चल अस्पताल, वीर अस्पताल, त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताल, दीपेन्द्र प्रहरी अस्पताल, वीरेन्द्र प्रहरी अस्पताल, पोखरा अञ्चल अस्पताल, वीपी स्मृति अस्पताल र पाटन अस्पतालले बारुदी सुरुङ्ग/आई.ई.डी.जी.वाट हताहत हुनेहरूलाई सहायता उपलब्ध गराउँदैछ।^{६६} घाइतेहरूलाई उपचार गर्नमा आर्थिक कठिनाईले अप्ठ्यारो परेको बताइन्छ। प्रभावित क्षेत्रमा भएका अस्पताल र स्वास्थ्य चौकीहरूमा उपकरण, औषधी र राम्रो तालिम पाएका व्यक्तिको कमी छ।^{६७} भेरी अञ्चल अस्पताल सन् २००२ मा एक ठूलो संख्याको हताहत व्यवस्थापन टोलीको गठन गरियो। यद्यपि अञ्चल र जिल्लास्तरीय एकाईहरूले आवश्यक आर्थिक सहयोग नपाउने हुँदा भैरहेको सुविधामा पनि कटौती भएको छ, जसको परिणामस्वरूप घाइतेहरू उपचार पूरा नगरिकनै घर फर्किन बाध्य भएका छन्।^{६८} वीर अस्पताल र वीरेन्द्र प्रहरी अस्पतालले पनि यस्तै आर्थिक कठिनाई भोग्नु परेकाले केही घाइते विरामीहरूले आवश्यक उपचार पाउन नसकेको बताएका छन्।^{६९} त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पतालले जनाएअनुसार सरकारबाट आर्थिक सहयोग पाउनमा ढिलाई हुँदा द्वन्दमा परी घाइते भएका विरामीहरूको राम्रो हेरविचार हुन सक्दैन।^{७०}

सन् २००१ देखि रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति (आई.सी.आर.सी.) ले युद्धमा घाइते भएकाहरूको उपचारका लागि प्राथमिक उपचार र सर्जिकलका सामानहरू, औषधी तथा अन्य आवश्यक सामानहरू काठमाण्डौं, नेपालगन्ज, पोखरा र काभ्रेमा उपलब्ध गराएको थियो। त्यसैगरी यसले नेपाल रेडक्रस सोसाइटीलाई सिन्धुली, सल्यान र प्यूठान जिल्लामा प्राथमिक उपचार सेवा उपलब्ध गराउन सहयोग पुऱ्याएको थियो भने एम्बुलेन्स सेवालाई पनि मद्दत पुऱ्याएको थियो। उक्त समितिले हरेक वर्ष युद्ध सर्जरीमा गोष्ठिको आयोजना गर्दै आएको छ भने सन् २००३ मा सुरक्षाफौजमा रहेका प्राथमिक उपचार

^{६६} ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००२, पृष्ठ ७२१-२२, एन.सी.वि.एल.ले १६ जुलाई २००३ मा ल्याण्डमाइन्स मोनिटरलाई पठाएको इमेल।

^{६७} एन.सी.वि.एल. ले २००२ मा प्रभावित क्षेत्रका विभिन्न अस्पतालहरू र स्वास्थ्य चौकीहरूको भ्रमण गरेको थियो।

^{६८} कान्तिपुर, १५ जुलाई २००२।

^{६९} २३ डिसेम्बर २००२ मा वीर अस्पतालका डा. मनोहर श्रेष्ठसंग लिइएको अर्न्तवार्ता, २२ जनवरी २००२ मा वीरेन्द्र प्रहरी अस्पतालका मेडिकल निर्देशक डा. काशीराम कुँवरले दिनुभएको वक्तव्य।

^{७०} २७ डिसेम्बर २००२ मा त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षण अस्पताल काठमाण्डौंका निर्देशक डा. महेन्द्र नेपालसंग लिइएको अर्न्तवार्ता।

तालिम प्रदान गर्नेहरूलाई आकस्मिक विधिहरू सम्बन्धी एक गोष्ठीको आयोजना पनि गयो । प्राथमिक उपचार र अस्पताल पुऱ्याउनु पूर्व गर्नुपर्ने हेरचाह सम्बन्धी प्रकाशित कृतिहरूलाई नेपाली भाषामा रुपान्तरित पनि गयो ।^{१३} मे २००४ मा युद्धमा घाइते भई अंग काटिएका पहिलो एक व्यक्तिलाई उक्त समितिको सहयोगमा Green Pasture Hospital and Rehabilitation Center Pokhara मा संचालित पुर्नस्थापना कार्यक्रम अर्न्तगत सहयोग गरिएको थियो । यस कार्यक्रम अर्न्तगत नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको सहयोगमा उक्त समितिले सो केन्द्रको हालको क्षमता वृद्धि गरी आवश्यक सामग्री तथा यन्त्रहरू उपलब्ध गराउने छ र Prosthetic प्राविधिकहरूलाई हरेक महिना युद्धमा घाइते भई अंग काटिएका ८-१० व्यक्तिहरूलाई कृतिम अंग बनाउन सहयोग गर्ने छ । त्यसरी नै आई.सी.आर.सी.ले उपचारको बेला खान र बस्न लाग्ने खर्च र उक्त केन्द्रसम्म आउन लाग्ने यातायात खर्च पनि व्यहोर्ने छ ।^{१४}

काठमाण्डौंमा अन्य Prosthetic सुविधाहरू उपलब्ध छन् तर ती जोड्न ७ दिन लाग्ने र सो अवधिमा खान, बस्न लाग्ने खर्च र यातायात खर्च व्यहोर्ने पीडितहरूले सक्दैनन् ।

Handicap International ले नेपालमा सन् २००१ देखि काम गर्न शुरु गयो । यसले १२ जिल्लाका ४७ स्थानीय गैर सरकारी संस्थालाई अपाङ्ग व्यक्तिहरूलाई पुर्नस्थापना गर्न, चेतना वृद्धि गर्न, र अपाङ्ग व्यक्तिहरूको अधिकार र आवश्यकताहरू बारे वकालत गर्न सहयोग गरिरहेको छ । हाल दुई योजनाहरू कार्यान्वयनमा छन् । तिनमा विकासमा अपाङ्गतालाई हेर्ने समुदायमा आधारित शैली र भौतिक पुर्नस्थापना र सेवाहरूमाथि पहुँच बढाउने जस्ता विशेष प्रकारका सेवाहरूको व्यवस्था पर्दछन् ।^{१५}

बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते भई बाँचेका ६ जना बालकहरूको स्कूलको खर्च, औषधी उपचार, Prosthetic र Crutches को लागि सहयोग गर्न

^{१३} रेडक्रसको अर्न्तराष्ट्रिय समिति "वार्षिक प्रतिवेदन २००३", जिनिभा, जून २००४ पृष्ठ १४९, "वार्षिक प्रतिवेदन २००२", जून २००३, पृष्ठ १६३ "वार्षिक प्रतिवेदन २००१", जून २००२, पृष्ठ १८३ ।

^{१४} रेडक्रसको अर्न्तराष्ट्रिय समिति "नयाँ भौतिक पुर्नस्थापना कार्यक्रम अर्न्तगत उपचार गरिएका पहिलो व्यक्ति", रेडक्रसको अर्न्तराष्ट्रिय समिति समाचार, अंक ०४ र ७०, २७ मे २००४, २१ मार्च २००४ मा काठमाण्डौंमा आयोजित "जारी हिंसा, शान्ति र सौहार्दता आजको आवश्यकता" विषयक गोष्ठीमा रेडक्रसको अर्न्तराष्ट्रिय समितिका सर्जन Dr. C.Oscar Arogdri ले दिनु भएको वक्तव्य ।

^{१५} १४ सेप्टेम्बर २००४ मा Handicap International का कार्यक्रम निर्देशक Jean-Bertrand Lebrun ले पठाउनु भएको इमेल ।

एन.सी.बी.एल. ले २००२ मा कोष अभिवृद्धि गर्‍यो । बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध अभियान नेपाल र महिला बिकाश समाजले द्वन्दवाट प्रभावित ११५ जना बालिकाहरुको स्कूल खर्च संयुक्त रुपमा व्यहोरी रहेका छन् । ती बालिकाहरु मध्ये केही बारुदी सुरुङ्गवाट घाइते भई बाँचेका छन् भने केही त्यसरी बाँचेका सन्तान छन् ।

बारुदी सुरुङ्गमा परी घाइते भई बाँचेका नेपालका २ व्यक्तिहरुले मे २००३ मा जिनिभामा भएको "आवाज उठाऔं" नामक तालिममा र सेप्टेम्बर २००३ मा व्याङ्कमा भएको सदस्य राष्ट्रहरुको पाँचौं बैठकमा पनि भाग लिए । त्यसैगरी एन.सी.बी.एल. ले ३ डिसेम्बर २००३ मा आयोजना गरेको "बारुदी सुरुङ्ग र अपाङ्गता" विषयक गोष्ठीमा पनि ६ जिल्लाका बारुदी सुरुङ्गमा परी घाइते भई बाँचेका व्यक्तिहरु सहभागी थिए । नेपाल सरकार हाल अपाङ्ग सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति निर्माण गर्ने प्रक्रियामा छ ।^{१६}

^{१६} ऐ.ऐ.

नेपालमा युद्धद्वारा घाइते र मर्नेहरू - २००३

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
सर्वसाधारण	बालबालिका	७७९	४१९	३६०
	महिला	५८	३५	२३
	अन्य	६६३	३८४	२७९
	प्रहरी	३१३	२१४	९९
सशस्त्र प्रहरी	८३	४७	३६	
आर्मी	४८७	३६७	१२०	
माओवादी	१३१०	१०९	११८१	
जम्मा		३०७३	१३३५	१७३८

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
पिडित भएको कारण	बिस्फोटन (माइन्स, एम्बुस, आई ई. डीज)	७३१	४३४	१९७
	दोहोरो भिडन्त	१२०१	३४०	८६१
	गोली	३४९	१३१	२१८
	हात हतियारहरू	८८	३९	४९
	कारवाही	४०४	१६	३८८
अन्य	३०३	१६८	१३५	

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
बिस्फोटनबाट मर्ने र बाँचेकाहरू		७३१	४३४	१९७
सर्वसाधारण	बालबालिका	२२४	१०७	११७
	महिला	३९	२९	१०
	अन्य	१९५	१४४	५१
	प्रहरी	१२३	९६	२७
सशस्त्र प्रहरी	४१	३३	८	
आर्मी	२७८	२०४	७४	
माओवादी	४४	२४	२०	

१ देखि २८ जेनवरी २००३ बिच भएको घटनाबाट

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
सर्वसाधारण	बालबालिका	४४	२२	२२
	महिला	३	०	३
	अन्य	६	३	३
	प्रहरी	३५	१९	१६
सशस्त्र प्रहरी	२०	१७	३	
आर्मी	४९	३०	१९	
माओवादी	१३६	३	१३३	
जम्मा		३७५	९०	२८५

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
पिडित भएको कारण	बिस्फोटन (माइन्स, एम्बुस, आईईडीजी)	८२	४७	३५
	दोहोरो भिडन्त	७३	१४	५९
	गोली	१९	७	१२
	हात हतियारहरू	४	१	३
	कारवाही	७६	०	७६
अन्य	२०	११	९	

		जम्मा	बाँचेकाहरू	मर्नेहरू
बिस्फोटनबाट मर्ने र बाँचेकाहरू		८३	४७	३६
सर्वसाधारण	बालबालिका	१४	८	६
	महिला	३	०	३
	अन्य	७	४	३
	प्रहरी	१४	१४	०
सशस्त्र प्रहरी	२०	१७	३	
आर्मी	२७	१७	१०	
माओवादी	७	१	६	

Nepal ... can be found at www.icbl.org/lm/2004/translations

२९ जेनवरी देखि २६ अगष्ट २००३ (युद्ध विराम) बिच भएको घटनाबाट				
		जम्मा	बाँचेकाहरु	मर्नेहरु
सर्वसाधारण	बालबालिका	१२१	१०३	२१
	महिला	१०	५	५
	अन्य	१४	१३	१
	प्रहरी	१०१	८३	१८
सशस्त्र प्रहरी		२०	१	१९
आर्मी		०	०	०
माओवादी		७२	६१	११
जम्मा		१३४	१८८	४६
भएको कारण	बिस्फोटन (माइन्स, एम्बुस, आईईडीजी)	१९	८१	१८
	पोतोरो भिडन्त	१२७	४३	११
	गोली	२३	१०	१३
	हात हतियारहरु	१४	१	८
	कारवाही	२	२	०
अन्य	०१	१८	८	
बिस्फोटनबाट मर्ने र बाँचेकाहरु				
		जम्मा	बाँचेकाहरु	मर्नेहरु
सर्वसाधारण	बालबालिका	३९	३१	४
	महिला	५	३	२
	अन्य	३	२	१
	प्रहरी	१७	१६	१
सशस्त्र प्रहरी		५	३	२
आर्मी		०	०	०
माओवादी		५०	४०	१०
जम्मा		१९	१७	३
२७ अगष्ट देखि ३१ डिसेम्बर २००३ बिच भएको घटनाबाट				
		जम्मा	बाँचेकाहरु	मर्नेहरु
सर्वसाधारण	बालबालिका	११०	३३४	२७४
	महिला	४५	३०	१५
	अन्य	३४	२१	१३
	प्रहरी	५३०	२८३	२४७
सशस्त्र प्रहरी		३१७	११०	११७
आर्मी		६३	३०	३३
माओवादी		३११	२४४	१२२
जम्मा		१०९०	१२८	९१२
भएको कारण	बिस्फोटन (माइन्स, एम्बुस, आईईडीजी)	६६०	३१७	१६३
	पोतोरो भिडन्त	९९१	२९०	७०१
	गोली	३०४	११४	१९०
	हात हतियारहरु	६९	२२	४७
	कारवाही	३२६	१४	३१२
अन्य	२०१	८९	११७	
बिस्फोटनबाट मर्ने र बाँचेकाहरु				
		जम्मा	बाँचेकाहरु	मर्नेहरु
सर्वसाधारण	बालबालिका	४३०	३५७	१३३
	महिला	१८९	१४८	३८
	अन्य	३१	१८	१३
	प्रहरी	१४५	१२३	२१
सशस्त्र प्रहरी		१०४	७९	२५
आर्मी		३१	११	१६
माओवादी		२०१	१४७	५४
जम्मा		२८	७	२१

Nepa

can

बारुदी सुरुङ्ग र त्यसबाट शिकार हुनेहरु बारे निम्न जानकारीहरु दिइ सहयोग गर्नु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

अर्न्तवार्ता दिनेको नाम : मिति :	ठेगाना : कार्यालय / पद :
-------------------------------------	-----------------------------

अर्न्तवार्ता लिइएको स्थान :	अर्न्तवार्ता लिइएको व्यक्ति :															
गाउँ / शहर ☐ अस्पताल ☐ सरकारी कार्यालय ☐ स्कूल वा कलेज ☐	<table border="0"> <tr> <td>प्रहरी कार्यालय ☐</td> <td>घाइते ☐</td> <td>राजनीतिक कार्यकर्ता ☐</td> </tr> <tr> <td>आर्मी क्याम्प ☐</td> <td>घाइतेको परिवार ☐</td> <td>सामाजिक कार्यकर्ता ☐</td> </tr> <tr> <td>व्यक्तिगत घरहरु ☐</td> <td>सरकारी निकाय ☐</td> <td>शिक्षक / कर्मचारी ☐</td> </tr> <tr> <td>अन्य ☐</td> <td>सेना ☐</td> <td>अन्य ☐</td> </tr> <tr> <td></td> <td>प्रहरी ☐</td> <td></td> </tr> </table>	प्रहरी कार्यालय ☐	घाइते ☐	राजनीतिक कार्यकर्ता ☐	आर्मी क्याम्प ☐	घाइतेको परिवार ☐	सामाजिक कार्यकर्ता ☐	व्यक्तिगत घरहरु ☐	सरकारी निकाय ☐	शिक्षक / कर्मचारी ☐	अन्य ☐	सेना ☐	अन्य ☐		प्रहरी ☐	
प्रहरी कार्यालय ☐	घाइते ☐	राजनीतिक कार्यकर्ता ☐														
आर्मी क्याम्प ☐	घाइतेको परिवार ☐	सामाजिक कार्यकर्ता ☐														
व्यक्तिगत घरहरु ☐	सरकारी निकाय ☐	शिक्षक / कर्मचारी ☐														
अन्य ☐	सेना ☐	अन्य ☐														
	प्रहरी ☐															

बारुदी सुरुङ्ग (Landmines) को समस्या बारे ।

(क) तपाईंहरुको गाउँमा, इलाका वा जिल्लामा Landmines बिस्फोटन भएको सुन्नु भएको वा देख्नु भएको छ ? छ भने कहाँ कहाँ ?

- १) जिल्ला गाउँ / नगर वडा
- २) जिल्ला गाउँ / नगर वडा
- ३) जिल्ला गाउँ / नगर वडा
- ४) जिल्ला गाउँ / नगर वडा

(ख) त्यस बिस्फोटनबाट गाउँमा के के नोक्सान भएको छ ?

मानिस संख्या बस्तु (पशु) संख्या

अन्य

(नोट: घाइते वा मर्नेहरुको विवरण हरेक व्यक्तिको छुट्टै छुट्टै रुपमा पेज २ मा भर्नु होला ।)

(ग) तपाईंले देख्नु भएको Landmines हरुको नामहरु के के हुन् ?

१) २) ३) ४)

(घ) हाल प्रयोग भइरहेका Landmines का श्रोत के हुन् ? ती घरेलु हुन् या बाहिरबाट आयात गरिएका हुन् ?

(ङ) घरेलु करिव प्रतिशत छ भने बाहिर बाट आयात गरिएका करिव प्रतिशत छन् ।

(च) यदि ती Landmines हरु बाहिरबाट आयात गरिएका हुन् भने कुन कुन मुलुकबाट आयात गरिएको हुन् ?

१) २) ३) ४)

- (छ) यदि ती Landmines हरु घरेलु रूपमै निर्माण गरिएका हुन् भने त्यसमा प्रयोग हुने रसायनहरु कहाँ कहाँ वाट प्राप्त हुन्छन् ?
१) २) ३) ४)
- (ज) जिल्लाको कुन कुन भागमा बारुदी सुरुङ्ग हरु राखिएको छ ?
१) २) ३) ४)
- (झ) जिल्लाको कुन कुन ठाउँमा कति मात्रामा वा संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग रहेको जस्तो लाग्छ ?
ठाउँ..... संख्या..... ठाउँ..... संख्या..... ठाउँ..... संख्या.....
- (ञ) एउटा बारुदी सुरुङ्ग उत्पादन गर्न वा किन्न सरदर कति जति खर्च लाग्दछ ?.....
- (ट) अन्य किसिमले घाइते वा मर्नेहरु को, को छन् र कसरी ? यसमा नअटेमा अर्को छुट्टै पानामा लेख्नु होस्
- (ठ) घाइते वा मर्नेहरुको फोटो, अन्तर्वाता, टेप रिर्कड, स्लाईड जस्ता चिन्हहरु उपलब्ध भएमा कृपया उपलब्ध गराउनु होस् ।
- (ड) अन्य थप जानकारी प्राप्त भएमा कृपया उल्लेख गर्नु होस् ।
.....

घाइते वा मर्नेहरुको स्थिति बारे :-

तपाईंको यस जिल्लामा Landmines वाट घाइते हुने मरेको मानिसहरुको थप विवरण उल्लेख गर्नु होस् ।

(कृपया एउटा फारममा एक जना व्यक्तिको मात्रै विवरण भर्नु होला ।)

मेर्न घाइते हुने
 घाइते वा मरेका व्यक्तिको नाम :-
 ठेगाना :- जिल्ला गाउँ / नगर वडा
 वर्ष :- लिंग :- स्त्री पुरुष पेशा :-
 घटना घटेको ठाउँको नाम :- जिल्ला गाउँ / नगर वडा
 घटना घटेको मिति कुन थियो ? २० । । ।

➤ घाइतेको प्रकार:

अपांग	पाखुरा	नाडी	हल्केला	औला	घुङ्गामार्थ	घुङ्गामूनी	पाइतालामा	खुट्टाको औला
दायाँ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
बायाँ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

घाउहरु	अनुहार	तिघ्रा	कम्मरमाथि	खुट्टा	कम्मर मुनी	शरिरका विभिन्न भागमा
	☐	☐	☐	☐	☐	☐
पोलेको	अनुहार	तिघ्रा	कम्मरमाथि	खुट्टा	कम्मर मुनी	शरिरका विभिन्न भागमा
	☐	☐	☐	☐	☐	☐

अन्धा	एउटा आँखा	☐	दुइटै आँखा	☐						
बहिरो	थोरै सुनिने	☐	पटकै नसुन्ने	☐						
पक्षघात	अनुहार	☐	तिघ्रा	☐	शरिरको माथी भाग	☐	शरिरको तल्लो भाग	☐	सबै शरिर	☐

➤ घाइते हुँदा उनीहरु के गरिरहेका थिए ?

खेतमा काम गरिरहेका	☐	बाटामा हिडिरहेका	☐	सैनिक कारवाही	☐
बन जान लागिरहेका	☐	खेलिरहेका	☐	विस्फोटक चलाई रहेका	☐
अन्य	_____				

➤ कहाँ घाइते भए ? घरमा वनमा पहाडमा बाटोमा
खेतमा अफिस क्याम्पस

➤ घटना घटेको ठाउँ सदरमुकाम र अस्पताल भन्दा कति टाढा छन् ?
हिडेर गाडीमा प्लेनमा कोश घण्टा

➤ के घाइतेहरुले उपचार पाए ?

➤ उपचार पाएको भए कहाँबाट पाए ?
जन साधारणबाट स्थानीय प्रशासनबाट मन्त्रालयबाट प्रहरीबाट सेनाबाट
अन्य

➤ उपचार कहाँ कहाँ भए ?
.....

➤ घाइते व्यक्तिले घटना घटेको कति घण्टा पछि उपचार पाए ?
.....

➤ एउटा घाइतेलाई उपचार गर्दा करीव कति खर्च लाग्दछ ?
.....

➤ अन्य गाई वस्तुहरु पनि घाइते भएका थिए ? थिए भने के के ? कति ?
मरेका संख्या घाइते संख्या अन्य

➤ बारुदी सुरुङ्गको स्थितिको अध्ययन सम्बन्धमा तपाईंको सुझाव र अन्य केही प्रतिक्रिया भएमा कृपया यहाँ उल्लेख गर्नु होला ।
.....
.....

ब्यान ल्याण्डमाइन्स क्याम्पेन नेपालका गतिविधिहरुको केही भलक

आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाँय) ऐन २०५८

परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा, -

- क) “हातहतियार” भन्नाले राइफल, बन्दूक, तोप, पिस्तोल, रिभल्भर, मेशिनगन, रकेट लञ्चर वा त्यस्तै अन्य कुनै प्रकारका साधन वा यन्त्र वा भाला, चकू, खुकुरी वा मुढा वा धार भएको वा नभएको शरीरलाई क्षति पुऱ्याउने अन्य जोखिमी हतियार सम्भन्तुपर्छ ।
- ख) “खरखजाना” भन्नाले धूमिका संकेत (फग सिग्नल), फ्यूज, बारुद, केप, गोला, छर्पा, पडकाउने वस्तु (डिटोनेटर) कार्तुश र यस्तै किसिमका अन्य खरखजाना सम्भन्तुपर्छ ।
- ग) “बम” भन्नाले कुनै पनि प्रकारको पदार्थ वा साधनद्वारा निर्मित आफै वा अन्य कुनै साधनद्वारा विष्फोट हुने गरी बनाइएको सैनिक वा गैरसैनिक प्रयोगमा आउने ग्रिनेड वा अन्य कुनै ल्याण्ड माइन्स वा अन्य कुनै प्रकारको विष्फोटक पदार्थयुक्त अस्त्र वा विस्फोटन हुने वा गराउने जुनसुकै प्रकारको पदार्थ सम्भन्तु पर्छ ।
- घ) “विस्फोटक पदार्थ” भन्नाले पडकेर क्षति पुऱ्याउने टी.एन.टी. एमाटोल, बारोटोल, पेन्टोलाईट, आर.डी.एक्स, टोरपेकस, प्लाष्टिक एक्सप्लोसिभ, डाइनामाईट, बारुद, नाइट्रो ग्लिसिरिन, जेलेग्नाइट, स्टेमाइट, सेल्साइट, गनकटन, ब्लेष्टिङ्ग पाउडर, पारो (मर्करी) वा अरु धातुको फुल्युनेट र सोही सरह भए वा नभए तापनि विष्फोटनद्वारा असर गर्ने उद्देश्यले उत्पादन वा प्रयोग भएको अरु जुनसुकै पदार्थ सम्भन्तु पर्छ ।
३. आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक अपराध : (१) कसैले देहायको कुनै कार्य गरेमा आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक अपराध गरेको मानिनेछ :-
- (क) नेपाल अधिराज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा नेपाल अधिराज्य वा यसको कुनै भागको सुरक्षा वा शान्ति र व्यवस्था वा विदेशस्थित नेपाली कूटनीतिक नियोग वा सम्पत्तिको सुरक्षामा खलल वा अघात पार्ने उद्देश्यले कुनै प्रकारको हातहतियार, बम, विष्फोटक पदार्थ वा अन्य कुनै उपकरण वा वस्तु प्रयोग गरी कुनै स्थानको सम्पत्तिमा क्षति पुऱ्याउने वा तोडफोड गर्ने वा त्यस्तो योजना बनाउने वा त्यसको स्थानमा मानिसको जिउ-ज्यान जाने, अङ्गभङ्ग हुने वा चोटपटक पुऱ्याई घाइते तुल्याउने कार्य वा आगो लगाउने वा दैनिक उपभोग्य वस्तुमा वा सार्वजनिक स्थानमा विषालु पदार्थ प्रयोग गरी मानिसको जिउ-ज्यान जाने वा अङ्गभङ्ग हुने वा अन्य क्षति

- पुऱ्याउने वा माथि उल्लिखित कुनै कार्य गरी सर्वसाधारण जनता वा आवत जावत गर्ने वा भेला हुने व्यक्तिलाई आतङ्कित तुल्याउने कार्य, वा
- (ख) खण्ड (क) बमोजिमको उद्देश्यको निमित्त सो खण्डमा उल्लिखित पदार्थ प्रयोग गरी वा प्रयोग गर्ने धम्की दिई वा त्यस्तो पदार्थ प्रयोग नगरी अन्य कुनै पदार्थ वा साधन प्रयोग गरी वा प्रयोग गर्ने धम्की दिई कसैको जीउ ज्यान लिने अङ्गभङ्ग गर्ने, घाइते तुल्याउने वा अन्य कुनै प्रकारको क्षति गर्ने धम्की दिई कुनै स्थान वा कुनै प्रकारको सवारी साधनमा कसैलाई जोरजुलुम गर्ने वा आतङ्कित गर्ने वा त्यस्तो स्थान र साधनबाट वा त्यस्तो साधनद्वारा यात्रा गरिरहेका कसैलाई त्यस्तो साधन सहित वा साधन रहित अपहरण गर्ने वा त्यस्तो कार्यद्वारा आतङ्कित तुल्याउने कार्य, वा
- (ग) खण्ड (क) वा (ख) बमोजिमको उद्देश्यले कुनै प्रकारको हात-हतियार वा बम वा विष्फोटक पदार्थ वा विषालु पदार्थ उत्पादन गर्ने, वितरण गर्ने, संचय गर्ने, ओसार-पसार वा निकासी पैठारी गर्ने, विक्री गर्ने, लिएर हिड्ने वा जडान गर्ने वा त्यस्तो कार्यमा सघाउ पुऱ्याउने कार्य ।

- दण्ड सजाय : (१) यस ऐन बमोजिम अपराध मानिने कुनै आतङ्ककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य गरी कसैको जीउ ज्यान गएको रहेछ भने त्यसतो अपराध गर्ने गराउने वा षडयन्त्र गर्ने मुख्य व्यक्ति र यस्तो अपराध गर्न अहाउने व्यक्तिलाई सर्वस्व सहित जन्मकैद हुनेछ ।
- (२) यस ऐन बमोजिमको अपराध भैसकेको तर कसैको जीउ ज्यान गएको रहेनछ भने त्यस्तो अपराध गर्ने गराउने वा षडयन्त्र गर्ने मुख्य व्यक्ति र त्यस्तो अपराध गर्न अहाउने व्यक्तिलाई जन्मकैद हुनेछ ।
- (३) यस ऐन बमोजिमको अपराध गर्ने उद्योग गरेमा वा दुरुत्साहन दिएमा वा विवश गराएमा वा सो गर्न गराउनको लागि एकभन्दा बढी व्यक्ति जम्मा गरेमा वा समूह खडा गरेमा वा त्यस्तो कार्य गर्न गराउन खटन पटन गरेमा वा त्यस्तो काममा परिश्रमिक लिई वा नलिई भाग लिएमा वा त्यस्तो कार्य गर्ने उद्देश्यले हातहतियार, बम, विष्फोटक पदार्थ वा विषालु पदार्थ उत्पादन वा वितरण गरेमा वा राखेमा वा ओसार पसार वा आयात निर्यात गरेमा वा कुनै प्रकारले लिनु दिनु गरेमा वा प्रचार प्रसार गरे गराएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई कसूरको मात्रा अनुसार पाँच वर्षदेखि दस वर्षसम्म कैद हुनेछ ।
- (४) आतङ्ककारी वा विध्वंसात्मक कार्य गर्ने व्यक्तिबाट सम्पतिको क्षति भएको रहेछ भने सो क्षति निजको आफ्नो अंशभाग बमोजिम हुने सम्पत्ति जफत गरी त्यसबाट दिलाई भराई दीइनेछ । त्यसरी भराईदिंदा क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने रकम

निजको सम्पत्तिबाट उपर हुन नसकेमा बाँकी रकम वापत प्रचलित कानून बमोजिम जरिवाना नतिरे सरह गरी हुन आउने अवधिसम्म कैद हुनेछ ।

सन् १९९९ देखिका मुख्य बिकासक्रमहरु (दक्षिण एशिया)

बंगलादेश

बंगलादेश दक्षिण एशियामा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धि अनुमोदन गर्ने पहिलो राष्ट्र हो । यसले ७ सेप्टेम्बर २००० मा अनुमोदन गर्‍यो र उक्त सन्धि १ मार्च २००१ देखि कार्यान्वयन भयो । सो सन्धि लागू गर्न बंगलादेशले अगष्ट २००१ मा एक राष्ट्रिय कार्यान्वयन समिति गठन गर्‍यो । यसको १ वर्ष पछि अगष्ट २००२ मा धारा ७ प्रतिवेदन बुझाउँदा बंगलादेशले पहिलो पटक आफूसँग २०४, २२७ एपी भण्डारण गरेको खुलासा गर्‍यो । बंगलादेशले तालिमको लागि १५,००० एपी माइन्स भण्डारण गरी नै राख्ने बताएको छ । यो संख्या सन्धिको सदस्य राष्ट्रहरु मध्ये चौथो सबैभन्दा ठूलो हो । सेप्टेम्बर २००३ मा बंगलादेश भण्डारण गरेका बारुदी सुरुङ्ग नष्ट गर्ने स्थायी समितिको प्रतिवेदक पनि भएको थियो । बंगलादेशी सिपाहीहरु कुवेतमा बारुदी सुरुङ्ग हटाउने कार्यमा परिचालित छन् भने UN Mission संग मिलेर इरिट्रिया र इथियोपियामा पनि बारुदी सुरुङ्ग हटाउन परिचालित छन् । बंगलादेशको संसदले सन् २००१ मा पहिलो बृहत तर अपाङ्गता कानून अवलम्बन गर्‍यो । सन् १९९३ देखि बारुदी सुरुङ्गको घटनामा ६४ जना मारिएका र १३१ जना घाइते भएका बताइएको छ । २००१ देखि बारुदी सुरुङ्गबाट नयाँ कोही पनि हताहत भएका छैनन् ।

भूटान

सेप्टेम्बर २००४ मा भूटानका विदेश मन्त्रीले भूटान २००५ मा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिमा सम्मिलित हुने बताउनु भएको थियो । भूटानले सेप्टेम्बर २००३ मा भएको सदस्य राष्ट्रहरुको पाँचौँ बैठकमा भाग लियो । यो उक्त सन्धिको बैठकमा भूटानले भाग लिएको पहिलो अवसर हो । भूटानले पहिलो पटक आधिकारिक रूपमा बतायो की उसले कहिल्यै पनि बारुदी सुरुङ्गको उत्पादन, आयात र भण्डारण गरेको छैन । भूटानमा आधार बनाई बसेका भारतीय विद्रोहीहरुलाई धपाउन भूटानी सैनिकले डिसेम्बर २००३ मा गरेको आक्रमणमा विद्रोहीहरुले बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको बताइएको थियो ।

भारत

भारतले डिसेम्बर २००१ देखि जुलाई २००२ को बीचमा यसको पाकिस्तानसंगको सीमामा ठूलो संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग बिछ्यायो । यो बारुदी सुरुङ्ग बिछ्याउने कार्य उक्त वर्षहरुमा विश्वकै सबैभन्दा ठूलो थियो । सर्वसाधारण नागरिकहरु हताहत भएका धेरै घटनाहरु भएको बताइएको छ । यसले नागरिकहरुलाई जोगाउन चालिएका उपायहरुको प्रभावकारितामाथि चासो उब्जाएको छ । भारतीय सैनिकले अक्टोबर २००२ मा बारुदी सुरुङ्ग हटाउने मुख्य कार्य शुरु

गरेको र ३० सेप्टेम्बर २००३ सम्ममा ९० प्रतिशत हटाइ सकेको बताएको छ । यसभन्दा अघि भारतले १९९९ मा कार्गिल र कस्मिरको युद्धताका विना अनुमति भित्र पस्नेहरूले विछ्याएको ८,००० बारुदी सुरुङ्ग हटाएको बताएको थियो ।

भारतले पहिलो पटक टाढैबाट प्रयोग गर्न सकिने एपी माइन्स प्रणालीको बिकाश गरेको छ, जुन परिक्षण मूल्याङ्कन तथा छाँया उत्पादनको लागि प्रयोग गरिने छ । त्यसैगरी भारतले गैर धातुले बनेको M₁₄ हातले विछ्याउन मिल्ने र पत्ता लगाउन सकिने खालको बारुदी सुरुङ्गको उत्पादनको पनि ढाँचा तयार पारेको छ । भारतले ठूलो मात्रामा भण्डारण गरी राखेको M₁₄ एपी बारुदी सुरुङ्गलाई पनि पत्ता लगाउन सक्ने बनाएको छ । सन् १९९६ देखि भारतले बारुदी सुरुङ्ग निर्यात नगर्ने आधिकारिक स्थगन गरेको छ ।

भारतले २ सेप्टेम्बर १९९९ मा CCW संशोधित प्रोटोकल II अनुमोदन गर्‍यो । २००१ मा भएको दोश्रो CCW पुनरावलोकन सम्मेलनको Main Committee One को अध्यक्षता भारतका एक राजदुतले गर्नु भएको थियो । त्यसरी नै युद्ध समाप्ति पछि बाँकी रहेका विस्फोटक पदार्थ र एपी माइन्सको समस्यालाई विचार गरी Group of Governmental Experts को पनि अध्यक्षता भारतले गर्‍यो ।

भारतको शान्ति, निशस्त्रीकरण र पर्यावरण संरक्षण प्रतिष्ठानले डिसेम्बर २००२ मा यसका सीमान्त जिल्लाहरू राजस्थान, पञ्जाव र जम्मूमा बारुदी सुरुङ्गबाट नागरिकहरूको हताहतको तथ्याङ्क संकलन गर्न शुरु गरेको थियो । यसले अहिले सम्म बारुदी सुरुङ्गबाट ७०० नागरिकहरू हताहत भएको तथ्याङ्क संकलन गरेको छ जसमध्ये केही १९६५ मा भारत-पाकिस्तानबीच भएको युद्धका क्रममा घाइते भएका थिए ।

माल्दिभ्स

माल्दिभ्सले ७ सेप्टेम्बर २००० मा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धि अनुमोदन गर्‍यो र १ मार्च २००१ मा सदस्य राष्ट्र वा राज्य पक्ष बन्यो । माल्दिभ्सले अहिलेसम्म राष्ट्रिय कार्यान्वयन उपाएको अवलम्बन गरेको बताएको छैन ।

नेपाल

सन् १९९६ देखि शुरु भएको आन्तरिक द्वन्दमा सुरक्षाफौज र माओवादी विद्रोहीहरूले एपीमाइन तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ (आईईडी) प्रयोग गर्दै आएका छन् । सुरक्षाफौजले भन्दा माओवादीहरूले बढी व्यापक रूपमा बारुदी सुरुङ्ग र सुधारिएको विस्फोटक पदार्थ प्रयोग गरेका छन् । जनवरीदेखि अगष्ट २००३ सम्म भएको युद्ध विराम आगाडिसम्म सन् १९९९ देखि नै बारुदी सुरुङ्ग तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थको प्रयोगमा वृद्धि भएको छ । युद्ध विरामको अवधिभर नयाँ बारुदी सुरुङ्ग तथा सुधारिएको विस्फोटक पदार्थको प्रयोग भएको आधिकारिक विवरण प्राप्त नभए पनि सुरक्षाफौज र माओवादी विद्रोहीहरूले युद्ध विराम भङ्ग भए पश्चात ठूलो संख्यामा ती विस्फोटक पदार्थहरूको प्रयोग गरेका थिए । सन् १९९९मा केवल ४ जिल्लाहरू प्रभावित भएको २००४ सम्म अधिराज्यका पुरै ७५ जिल्ला प्रभावित भएका छन् । सन् २००२ सम्म सरकारले आफूले बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गरेको कुरा

आधिकारिक रूपमा स्वीकार गरेको थिएन । शाही नेपाली सेनाले पनि नेपालले एपी माइन उत्पादत गर्ने कुरा स्वीकारेको छ जुन यसभन्दा पहिले जानकारीमा आएको थिएन ।

नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाका बारुदी सुरुङ्गमाथि नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको महा सभाका बारुदी सुरुङ्ग माथि प्रतिबन्ध लगाउने खालका हरेक प्रस्तावहरूको पक्षमा सन् १९९६ देखि मतदान गर्दै आएको छ र बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिका बैठकहरूमा भाग लिदै आएको छ । नेपालका केही वरिष्ठ अधिकारीहरूले बारुदी सुरुङ्गको प्रतिबन्धलाई समर्थन गर्ने विचार व्यक्त गर्दै आएका छन् । नेपालका नेताहरूले सन् १९९९ देखि नेपालले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिमा सम्मिलनको लागि होशियारी पूर्वक अध्ययन गर्दै आएको कुरा नियमित रूपमा व्यक्त गर्दै आएका छन् ।

नेपालको बारुदी सुरुङ्गको स्थितिबारे हालसम्म कुनै औपचारिक सर्वेक्षण वा मुल्याङ्कन भएको छैन । नेपालमा बारुदी सुरुङ्ग नष्ट गर्ने कुनै मानवीय प्रक्रिया छैन । बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा सन् २००३ र २००४ मा शुरु भएरिएको थियो । Handicap International ले सन् २००१ मा अपाङ्ग सहायता कार्यक्रम शुरु गर्‍यो । द्वन्द्व पिडितहरूलाई सहयोग गर्न नेपालले विशेष उपाय अवलम्बन गरेको छ र बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित/शिकारहरूलाई सहयोग गर्नु राज्यको जिम्मेवारी भन्ने कुरा स्वीकारेको छ । सबैलाई समेटने खालको तथ्याङ्क प्राप्त नभए पनि सन् २००० देखि नेपालमा बारुदी सुरुङ्गबाट प्रभावितहरूको संख्या बढिरहेको छ ।

पाकिस्तान

डिसेम्बर २००१ मा भारत र पाकिस्तानबीच तनाव बढ्न शुरु गरेपछि पाकिस्तानी फौज विशाल संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग विछ्याउन व्यक्त भए जुन २००२ को मध्यसम्म जारी रह्यो । यसरी बारुदी सुरुङ्ग विछ्याए पछि पाकिस्तानमा भएको नागरिकहरूको हताहतले त्यस देशले नागरिकलाई बचाउन अवलम्बन गरेको उपायहरूको प्रभावकारिताहरू माथि प्रश्न उठ्न थाल्यो । पाकिस्तानले नोभेम्बर २००३ मा बताए अनुसार यसले उक्त अप्रेसनको बेला विछ्याएको बारुदी सुरुङ्ग ९९ प्रतिशत हटाइ सकेको थियो । कस्मिरको कार्गिल क्षेत्रमा १९९९ को मध्यमा भएको द्वन्द्वमा पाकिस्तानको सहयोग प्राप्त लडाकुहरू र पाकिस्तानी सैनिकहरूमाथि पनि आरोप छ की उनीहरूले पनि एपी माइन्स अत्याधिक प्रयोग गरेका थिए । ती लडाकुहरूलाई पाकिस्तानीहरूले पाकिस्तानमा निर्मित बारुदी सुरुङ्ग आपूर्ति गरेको लाञ्छना लगाइएको छ । पाकिस्तानको एक सरकारी स्वामित्वको हतियार कारखानाले एक नीजि कम्पनीको प्रतिनिधिको रूपमा आएका ब्रिटिश पत्रकारलाई नोभेम्बर १९९९ र एप्रिल २००२ एपी माइन्स बेच्ने प्रयास गरेको आरोप छ । पाकिस्तानले १९९७ मा गरेको बारुदी सुरुङ्गको निर्यातको स्थगन १९९९ फेब्रुअरीमा आएर कानूनी रूपमा बाध्यकारी भयो । ९ वर्ष सम्म स्थगनको अभ्यासपछि पाकिस्तानले ९ मार्च १९९९ मा CCW को संशोधित प्रोटोकल II पारित गर्‍यो । पाकिस्तानले धातुको कम प्रयोग भएका बारुदी सुरुङ्गको भण्डारणलाई पत्ता लगाउन सक्ने बनाउन परिवर्तन गर्दैछ । पाकिस्तानले पत्ता लगाउन सकिने हातले विछ्याउने र टाढैबाट प्रयोग गर्न सकिने खालको एपी माइन्स उत्पादन गर्दै आएको छ ।

सामुदायिक उत्प्रेरणा र बिकाश संस्थाले अगष्ट देखि डिसेम्बर २००० केन्द्रीय सरकारद्वारा शासित जातीय क्षेत्रमा पहिलो पटक मूल्याङ्कन मिसन पठायो र बाजौर एजेन्सीमा बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुनेहरूको तथ्याङ्क संकलन गर्‍यो । यसले अगष्ट २००० पहिलो पटक बारुदी सुरुङ्ग सम्बन्धी चेतना कार्यक्रम शुरु गर्‍यो । २००३ को अन्त्य सम्ममा यसले ९७, ६६४ जनालाई बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा प्रदान गर्‍यो । Handicap International ले बलुचिस्तान प्रान्तको अफगानी शरणार्थीहरूको शिविरमा अक्टोबर २००१ देखि जनवरी २००२ सम्म र इटालीयन गैर सरकारी संस्था Intersos ले जनवरी २००१ देखि जून २००२ सम्म बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा प्रदान गर्‍यो । धेरै गैर सरकारी संस्थाहरूले बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते भई बाँचेका र अन्य प्रकारका अपाङ्गताहरूलाई सहयोग पुऱ्याउन कार्यक्रम संचालन गरेका छन् । अफगानिस्तान र भारतसंगको सीमा क्षेत्रमा बारुदी सुरुङ्गका घटनाहरू भैरहेको जानकारीमा आएको छ । २००० देखि २००३ सम्म ल्याण्डमाइन्स मोनिटरले कम्तिमा नयाँ ४२८ जना बारुदी सुरुङ्ग / यूएक्सओ (अन्य हतियारबाट) हताहत भएको विवरण दिएको छ ।

श्रीलङ्का

संयुक्त राष्ट्र संघीय बिकास कार्यक्रम (यू.एन.डी.पी.) को मूल्याङ्कन पश्चात् श्रीलङ्कामा जुलाई १९९९ मा संयुक्त राष्ट्र संघीय बारुदी सुरुङ्ग विरोधी आयोजना शुरु भयो तर द्वन्दका कारण एप्रिल २००० यो निलम्बन गर्नु पर्‍यो । बढ्दो युद्धले गर्दा २००० र २००१ मा दुवै पक्षबाट एपी माइन्सको प्रयोगमा पनि वृद्धि भयो । यसले गर्दा बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुने सैनिक र नागरिक दुवैको संख्यामा वृद्धि भयो र संयुक्त राष्ट्र संघीय बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यक्रम पनि अन्त्य भयो । डिसेम्बर २००१ मा युद्ध रोकियो र फेब्रुअरी २००२ मा मात्र आधिकारिक युद्ध विराम सम्भौता कार्यान्वयन भयो । डिसेम्बर २००१ देखि सरकार र एलटीटीई दुवै पक्षबाट नयाँ बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग भएको पुष्टि भएको छैन ।

युद्ध विरामले २००२ मा महत्वपूर्ण रूपमा बारुदी सुरुङ्ग विरोधी क्रियाकलापहरू विस्तार गर्नमा मद्दत गर्‍यो । सरकारले बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको लागि राष्ट्रिय निर्देशक समिति गठन गर्‍यो, यूनिसेफ र गैर सरकारी संस्थाहरूले बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका क्रियाकलापहरू वृद्धि गरे, ७ बारुदी सुरुङ्ग विरोधी संचालकहरूले कूल १ करोड ६३ लाख वर्गमिटर भन्दा बढि जमिनबाट बारुदी सुरुङ्ग हटाए । २००३ मा २१ लाख वर्गमिटर जमिनबाट बारुदी सुरुङ्ग हटाइयो भने २००४ को जनवरी देखि मार्च सम्म थप ६२९,९४८ वर्ग मिटर जमिन खाली गरियो । बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा विस्तार भई २ लाख व्यक्तिलाई समेटियो । १९९९ देखि २००३ सम्म १ करोड ८७ लाख भन्दा बढि जमिनबाट बारुदी सुरुङ्ग हटाइयो भने कम्तिमा ३ लाख व्यक्तिले बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षा प्राप्त गरे । २००४ को शुरुमा सरकारले श्रीलङ्कालाई २००६ को अन्त्यसम्ममा बारुदी सुरुङ्गबाट मुक्त बनाउने लक्ष्य राखेको छ ।

१९९९ देखि हालसम्म कम्तिमा ७२४ जना नयाँ बारुदी सुरुङ्ग / यूएक्सओबाट हताहत भएको जनाइएको छ । यद्यपि संयुक्त राष्ट्र संघीय बिकास कार्यक्रमले वास्तविक संख्या त्यो भन्दा उच्च हुने विश्वास गरेको छ । अपाङ्गहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले एप्रिल २००२ मा पाँच वर्षे अपाङ्ग सहायता कार्यक्रम शुरु गरियो । फेब्रुअरी २००३ मा संयुक्त राष्ट्र संघीय बिकाश कार्यक्रमले "अपाङ्ग सहायता आयोजना" शुरु गरेको घोषणा गर्‍यो ।

श्रीलङ्काले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्धसंग सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्र संघका हरेक महासभाका प्रस्तावहरूको पक्षमा मतदान गरेको छ । साथै अक्टोबर २००२ मा सरकारले यहि एलटीटीईसंग बारुदी सुरुङ्गको प्रयोगमाथि प्रतिबन्ध लगाउन सम्झौता भएमा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिमा सम्मिलित हुने श्रीलङ्काको चाहना भएको घोषणा गरेको थियो ।

प्रमुख प्राप्तिहरू (१९९९- २००४)

ल्याण्डमाइन्स मोनिटर प्रतिवेदन २००४ ले दिएको जानकारीबाट यो प्रष्ट हुन्छ कि संसारका हरेका क्षेत्रमा यान्टिपर्सनेल माइन निराकरण गर्न तथा मानिसहरूको जीवन बचाउन र उनीहरूलाई अंगभंग हुनबाट जोगाउन बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धि तथा प्रतिवन्ध अभियानले महत्वपूर्ण प्रगति हासिल गरेको छ । यद्यपि उक्त सन्धिलाई विश्वव्यापीकरण गर्न, यान्टिपर्सनेल माइन प्रतिवन्ध गर्ने मान्यतालाई दृढ बनाउने, जमीनबाट बारुदी सुरुङ्ग हटाउने संचित गरिराखेको यान्टिपर्सनेल माइन विनास गर्ने तथा बारुदी सुरुङ्ग पिडितहरूलाई सहयोग गर्ने जस्ता कडा चुनौतिहरू पनि नभएका हैनन् । विश्वव्यापि रूपमा एपीमाइनको समस्यामा पार्न सक्ने ठोस प्रभाव नै बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको सफलताको मुख्य कसी हो भन्ने कुरामा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अन्तर्राष्ट्रिय (अभियान आई.सी.वी.एल.) विश्वास गर्दछ । विगतका अत्य पाँच वार्षिक प्रतिवेदनले जस्तै ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन २००४ ले उक्त प्रभाव मापन गर्ने उपाय दिन्छ ।

ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन २००४ को विवरण संकलन गर्ने अवधि मे २००३ देखि मे २००४ सम्म रहेको छ । यद्यपि संभव भएसम्म यसका सम्पादकहरूले २००४ को जूनदेखि सेप्टेम्बरसम्म प्राप्त महत्वपूर्ण जानकारी यसमा थपेका छन् । यसका अतिरिक्त यो प्रतिवेदनले सन् १९९९ देखि यताको अवधिमा विशेष ध्यान केन्द्रित गरेको छ, किनकी बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अभियान सन् १९९९ देखि लागू भएको हो ।

विगत ५ वर्षका मुख्य सुचाङ्कहरू

- १५२ राष्ट्रहरूले एपीमाइन प्रतिवन्ध गर्ने सहमति जनाएका छन् ।
- ६ करोड २० लाख एपीमाइन नष्ट गरिएको छ, जसमा ३ करोड ७३ लाख बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको सदस्य राष्ट्रहरूले नष्ट गरेका छन् ।
- सन् १९९९ देखि यता ११०० वर्ग किमी भन्दा बढी क्षेत्रफलबाट बारुदी सुरुङ्ग हटाइसकेको छ; जसमध्ये ४० लाख एपीमाइन नष्ट गरिएको छ, करिब १० लाख यन्टि भिकलमाइन नष्ट गरेका छ, तथा अन्य लाखौंको संख्यामा विस्फोट हुन नभ्याएका विस्फोटक पदार्थहरू नष्ट गरिएको छ ।
- सन् १९९९ देखि २००३ सम्ममा दाताहरूले अमेरिकी डलर १ अर्ब ३५ करोड माइन ऐक्शनको लागि उपलब्ध गराएका छन् र सन् १९९२ देखि करिब अमेरिकी डलर २ अर्ब १ करोड दिएका छन् ।
- सन् १९९९ देखि २००३ सम्म करिब २२ लाख ९० हजार मानिसहरूले बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षामा सत्रहरू (कक्षाहरू) भाग लिएका छन् ।
- ल्याण्डमाइन मोनिटरले सन् १९९९ देखि सेप्टेम्बर २००४ सम्ममा कम्तिमा ७५ देशमा बारुदी सुरुङ्ग तथा विस्फोट नभएका विस्फोटक पदार्थका घटनाबाट ४२,५०० हताहत भएको विवरण राखेको छ । तैपनि कैयौं हताहत हुनेहरूको विवरण नै पाईदैन र यो संख्या निकै उच्च हुन सक्छ । जस्तो कि प्रतिवर्ष १५,००० देखि २०,००० नयाँ हताहतका घटनाहरू हुन सक्छ ।

- सन् १९९९ देखि २००४ सम्म निरन्तर रूपमा बारुदी सुरुङ्ग प्रयोग गर्ने सरकारहरूमा रसिया तथा वर्मा (मियान्मार) छन् ।
- एपीमाइनको सार्वजनिक रूपमा स्वीकारीएको तथा कानूनी बेचबिखन भएको पाईंदैन ।

✓ **एपीमाइनको बढ्दो अन्तराष्ट्रिय बहिष्कार**

१४३ देशहरू बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको सदस्य राष्ट्रहरू हुन् । अन्य ९ मुलुकले सही गरेका छन् तर अनुमोदन भन गरेका छैनन् । यो संख्या संसारका सबै राष्ट्रहरूको करिब तीन चौथाई हो । गत वर्षको ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन पश्चात् ९ राष्ट्रहरूले उक्त सन्धिको हस्ताक्षर गरेका छन् जसमध्ये बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित बुरुण्डी र सुडान पनि पर्दछन् । त्यसैगरी बेलारुस, ग्रीस, सर्बिया, मोन्टिनिग्रो र टर्कीले पनि हस्ताक्षर गरेका छन् जुन देशहरूमा संचित गरिएका र नास गर्न बाँकी करिब १ करोड एपीमाइन छन् । ब्रुनाई, लाटमिया, पोल्याण्ड तथा मानुआटु लगायत अन्य धेरै मुलुकहरूले उक्त सन्धिको सदस्यता लिने तर्फ महत्वपूर्ण कदमहरू चाले र अनुमोदन गर्न गंभीर रूपले सोचिरहेका छन् ।

× **विश्वव्यापिकरण चुनौतिहरू**

नेरोवी सम्मेलनको दोरानमा विभिन्न राष्ट्रहरू तथा गैर सरकारी संस्थाहरूले बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध गर्ने कार्यलाई विश्वव्यापिकरण गर्ने बढ्दो प्रयास गरेतापनि नोभेम्बर २००३ देखि सेप्टेम्बर २००४ सम्म केवल २ मुलुकले मात्र बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिमा सही गरे जुन संतोषप्रद छैन । ४२ राष्ट्रहरू, जसको बारुदी सुरुङ्गको सामुहिक संचित करिब १८ देखि साँढे १८ करोड छ, उनीहरू अझै उक्त सन्धिको परिधि बाहिरै छन् । ती राष्ट्रहरूमा संयुक्त राष्ट्र संघको सुरक्षा परिषदका ५ स्थायी सदस्य मध्ये तीन छन् जसमा चीन, रुस र संयुक्त राज्य अमेरिका पर्दछ । त्यसैगरी मध्यपूर्वका, सोभियत गणराज्यका तथा एशियाका अन्य राष्ट्रहरू पनि उक्त सन्धिको परिधि बाहिरै छन् । अन्ततोगत्वा सबै एपीमाइन नष्ट गर्ने दीर्घकालीन लक्ष्य संयुक्त राज्य अमेरिकाले फेब्रुअरी २००४ मा त्यागि दियो । फिनल्याण्डले सेप्टेम्बर २००४ मा घोषणा गर्‍यो कि यसले सन् २०१२ मा मात्र उक्त सन्धिमा सही गर्नेछ । यो उसको पूर्व घोषित लक्ष्यको छ वर्ष ढिलाई हो ।

✓ **थोरै सरकारहरूले मात्र एपीमाइन प्रयोग गरेका छन्**

सन् १९९० को दशकको मध्यदेखि विश्वभर नै एपीमाइनको प्रयोगमा उल्लेखनीय कमी भएको छ । निसन्देह यो कमी बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धि तथा एपीमाइन प्रतिबन्ध गर्ने अभियानको मुख्य उपलब्धीहरू मध्ये एक हो । ल्याण्डमाइन मोनिटरले यो तर्ककात गरेको छ कि सन् १९९९ देखि कुनै न कुनै समयमा १६ देशका सरकारले एपीमाइन प्रयोग गर्दै आएका छन् त्यस्तै अन्य ५ राष्ट्रहरूले पनि एपी माइन प्रयोग गरेको दत्ते प्रमाण छ । यो प्रवृत्तिलाई दृष्टि गरी ल्याण्ड माइन मोनिटर प्रतिवेदन १९९९ ले सन् १९९८/१९९९ मा निश्चित तथा संभाव्य रूपमा १५ देशका सरकाले एपी माइन प्रयोग गरेको पहिचान गरेको थियो भने ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन २००४ ले सन् २००३/२००४ मा यस्को प्रयोग ४ देशका सरकारले गरेको पत्ता लगाएको छ ।

× बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धीको गैर- सदस्य राष्ट्रहरूद्वारा एपीमाइनको प्रयोग

सन् १९९९ देखि २००४ सम्म निरन्तर रूपमा एपीमाइन प्रयोग गर्ने देशका सरकारमा रुस र मियान्मार (बर्मा) पर्दछन् । यसका अतिरिक्त इरिट्रिया, भारत, इराक, इजरेल, किर्गिजस्तान, नेपाल, पाकिस्तान, श्रीलंका, उज्बेकिस्तान र युगोस्लाभियाले पनि उक्त अवधिमा एपीमाइन प्रयोग गरेको स्वीकारेका छन् । त्यसैगरी ल्याण्डमाइन मोनिटर पत्ता लगाए अनुरूप जजियाले धेरै पटक एपीमाइन विछ्याएको छ तर यसको सरकारले भने यो कुरा अस्वीकार गरेको छ । यी मध्ये इरिट्रियाले फेब्रुअरी २००२ मा र सर्बिया तथा मन्टिनिग्रोले मार्च २००४ मा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिमा सही गरेका छन् ।

× बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धीको सदस्य राष्ट्र तथा हस्ताक्षर गर्नेहरूद्वारा एपीमाइनको प्रयोग

ल्याण्डमाइन मोनिटरले सदस्य राष्ट्रहरूले एपीमाइन प्रयोग गरेको कुनै निश्चित प्रमाण फेला पारेको छैन तर युगाण्डा माथि सन् २००० मा गंभीर तथा पत्यारिलो आरोप लागेको थियो । अंगोला, एक्वेडर, एथियोपिया र भेनेज्वेलाले उक्त सन्धिमा हस्ताक्षर गरे पछि तर सदस्य राष्ट्र बन्नु भन्दा अगाडि एपीमाइन प्रयोग गरेको स्वीकारेका छन् । त्यसैगरी सन्धिमा सही गर्ने बुरुण्डी, रुवाण्डा र सुडान माथि एपीमाइन प्रयोगको गंभीर आरोप छ । ती सबै हाल सदस्य राष्ट्रहरू हुन् ।

× गैरराज्यपक्षद्वारा एपीमाइनको प्रयोग

ल्याण्डमाइन मोनिटरले कम्तिमा ७० सशस्त्र गैर राज्यपक्षहरूले सन् १९९९ देखि एपी माइन प्रयोग गर्दै आएको पत्ता लगाएको छ । त्यस्ता पक्षहरूले बर्मा, बुरुण्डी, चेचेन्या, कोलम्बिया, प्रजातान्त्रिक गणतन्त्र कङ्गो, भारत, नेपाल, फिलिपिन्स, सोमालिया, सुडान र युगाण्डामा नियमित रूपमा एपीमाइनको प्रयोग गर्दै आएका छन् । विद्रोहीहरूद्वारा श्रीलंका र अंगोलामा व्यापक रूपमा प्रयोग भएको एपीमाइन श्रीलंकामा भएको युद्ध विराम र अंगोलामा भएको शान्ति सहमति पश्चात रोकिएका छन् । सन् २००३/२००४ मा विद्रोही तथा गैर राज्य पक्षहरूबाट कम्तिमा १६ देशहरूमा एपी माइन प्रयोग गरिएको थियो यसवर्षको प्रतिवेदनमा गैर राज्य पक्षबाट एपी माइनको प्रयोग पहिलो पटक बोलिभिया, भुटान, इराक र पेरुमा भएको जनाएको छ ।

✓ घट्दो उत्पादन

एपीमाइन उत्पादन गर्ने ५० भन्दा बढी मुलुकहरू मध्ये ३६ देशले औपचारिक रूपमा यसको उत्पादन त्यागेको तथा बन्द गरेका छन् । यी देशहरूमा बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको सदस्य नरहेका राष्ट्रहरू फिनल्याण्ड, इजरेल र पोल्याण्ड पर्दछन् । सन् १९९९ देखि मात्रै विवरण राख्न शुरु गरेको हुनाले ल्याण्डमाइन मोनिटरले टर्की तथा सर्बिया र मोन्टिनिग्रोलाई उत्पादकहरूको सूचिबाट हटाएको छ । इजिप्टले सन् १९८८ देखि नै उत्पादन बन्द गरेको कुरा अनाधिकारिक रूपमा जनाएको छ । संयुक्त राज्य अमेरिकाले सन् १९९७ देखि एपीमाइन उत्पादन गरेको छैन । दक्षिण कोरियाले उल्लेख गरे अनुसार यसले २००० देखि कुनै पनि बारुदी सुरुङ्ग उत्पादन गरेको छैन ।

चीनका एक अधिकारीले सेप्टेम्बर २००३ मा बताए अनुसार चीनमा कुनै पनि बारुदी सुरुङ्गको उत्पादन कार्य भएको छैन । रुसले पनि निश्चित प्रकारका एपीमाइनको उत्पादन बन्द गरेको छ ।

* जारी उत्पादन

ल्याण्ड माइन मोनिटरले १५ मुलुकलाई एपीमाइन उत्पादनको रूपमा पहिचान गराएको छ । नेपाल पनि उत्पादकहरूको सूचिमा सन् २००३ मा थपिएको थियो । ल्याण्डमाइन मोनिटरले सन् १९९९ देखि विवरण राख्न शुरु गरेयता उत्पादकहरूको सूचिमा थपिने नेपाल पहिलो राष्ट्र हो । केही अवस्थामा सन् १९९९ देखि २००४ सम्म उत्पादन कार्य सक्रिय थियो वा थिएन भन्ने स्पष्ट छैन । एक इराकी कुटनीतिज्ञका अनुसार हालैका वर्षहरूमा पनि उत्पादन जारी थियो जस्तो कि सन् २००३ को आक्रमणको दौरानमा तर ती उत्पादन गर्ने कारखानाहरू युद्धको बेला नष्ट भए । टाइबाट प्रक्षेपण गर्ने बारुदी प्रणाली युक्त एपीमाइनको उत्पादनमा भारत र पाकिस्तान सक्रिय रूपमा व्यस्त छन् । सिङ्गापुर र भियतनामका अधिकारीहरूले स्वीकारेका छन् कि त्यहाँ एपीमाइनको उत्पादन जारी छ । वर्मा, क्यूवा र उत्तर कोरियाले सन् १९९९ देखि एपीमाइनको उत्पादन संबन्धी औपचारिक रूपमा स्वीकार पनि गरेका छैनन् अस्विकार पनि ।

✓ एपीमाइन व्यापारमा विश्वव्यापि प्रतिबन्धको यथार्थता

एपीमाइनको निर्यात तथा ओसार पसारमा सन् १९९६ देखि नै यथार्थ रूपमा विश्वव्यापि प्रतिबन्ध लगाइएको थियो । गैर कानुनी ओसार-पसार तथा अमान्य व्यापारको रूपमा एपीमाइनको व्यापार निकै नै घटि सकेको छ । बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धिको परिधि भन्दा बाहिर रहेका उल्लेख्य संख्याका देशहरू जस्तै चीन, भारत, इजरेल, काजकस्तान, पाकिस्तान, पोल्याण्ड, रुस, सिङ्गापुर, दक्षिण कोरिया तथा संयुक्त राज्य अमेरिकाले विगतका ५ वर्षमा एपीमाइनको निर्यातमा लगाइने प्रतिबन्ध लागु गरेका वा लम्वाएका छन् । यसका अतिरिक्त कुनै पक्षीय औपचारिक प्रतिबन्धको व्यवस्था नभए पनि क्यूवा, इजिप्ट र भियतनामका प्रतिनिधिहरूले एपीमाइन निर्यात नगर्ने दावी गरेका छन् ।

✓ लाखौं संचित एपीमाइन नष्ट

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धीको तय हुँदा र यो कार्यान्वयन हुँदा १३१ राष्ट्रले अनुमानित २६ करोड एपीमाइन संचित/भण्डारण गरीराखेको थिए । यो प्रतिवेदन तयारीको अवधिमा करिब ४० लाख एपीमाइन नष्ट गरिएको थियो । यो सहित हालैका वर्षहरूमा नष्ट गरिएको एपीमाइनको संख्या करिब ६० करोड २० लाख हुन्छ । ६५ सदस्य राष्ट्रहरूले आफूले संचित गरी राखेको एपीमाइन नष्ट गर्ने कार्य पूरा गरेका छन् । ती राष्ट्रहरूले सामुहिक रूपमा ३७ करोड ३ लाख बारुदी सुरुङ्ग नष्ट गरे । सबैभन्दा बढी इटालीले ७१ लाख र तुर्कमेनिस्तानले ६६ लाख नष्ट गरे ।

अल्बेनिया, फ्रान्स, जर्मनी, जापान, रुमेनिया, स्वेडन, स्वीटजरल्याण्ड र संयुक्त अधिराज्य प्रत्येकले १० लाख भन्दा बढी एपीमाइन नष्ट गरेका छन् ।

× गैर सदस्य राष्ट्रहरूद्वारा लाखौं बारुदी सुरुङ्ग भण्डारण

सवैभन्दा ठूलो संख्याका एपीमाइनहरू १८ करोड देखि साँदै १८ करोड बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धिको सदस्य नभएका राष्ट्रहरूले संचय गरी राखेका छन् । यी मध्ये अधिकांश संचित बारुदी सुरुङ्गहरू तीनज राष्ट्रहरू: चीन (अनुमानित ११ करोड), रुस (५ करोड) र संयुक्त राज्य अमेरिका (१० करोड ४० लाख) संग छन् । ठूला भण्डारण हुने अन्य राष्ट्रहरूमा पाकिस्तान (अनुमानित ६० लाख), भारत (४०-५० लाख) र दक्षिण कोरिया (२० लाख) छन् । ठूलो मात्रामा भण्डारण भएका तर बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धीका सदस्य नभएका राष्ट्रहरूमा बर्मा, इजिप्ट, फिनल्याण्ड, इरान, इराक, इजरेल, उत्तर कोरिया, सिरिया र भियतनाम भएको विश्वास गरिएकोछ ।

× पारदर्शी प्रतिवेदन तयारी आवश्यकता पूरा गर्न असफलता

बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धीको धारा ७ अनुसार सदस्य राष्ट्रहरूले प्रारम्भिक पारदर्शी उपायहरूको ९१ प्रतिशत विवरण पेश गरेका छन् । यो अत्यन्त प्रशंशनीय छ । १२ सदस्य राष्ट्रहरू आफ्ना विवरण पेश गर्न ढिलो हुनेहरूमा बुरुण्डी, केपभर्ड, केन्द्रीय अफ्रिकन गणतन्त्र, इक्वेटेरियल गिनी, गायना, लाइबेरीया, सेन्ट लुसिया, सेन्ट भिन्सेन्ट र ग्रिनेडिन्स, साबो टोम र प्रिन्सिपे, सर्बिया र मन्टिनिग्रो, सुडान र टर्की छन् । उक्त सन्धिको पारदर्शीता संवन्धी दायित्व पूर्व रूपमा पूरा नगर्ने सदस्य राष्ट्रहरूमा इक्वेटेरियल गिनी (तोकिएको मिति २८ अगष्ट १९९९), सेन्ट लुसिया (२९ मार्च २०००) र लाइबेरीया (२८ नोभेम्बर २०००) लाई लिन सकिन्छ । संचित कुनै पनि एपीमाइन नष्ट गर्ने अन्तिम म्याद समाप्त भै सक्दा पनि यी तीनै राष्ट्रहरूले कुनै पनि सदस्य राष्ट्रहरूलाई आफ्नो ठोस संमति दायित्व बारे जानकारी दिएका छैनन् ।

× सन्धिको मुख्य दायित्वहरूको मर्ममा सहमतिमा पुग्न असफलता

सदस्य राष्ट्रहरूले सन्धिको धाराहरू १,२,३ का निश्चित पक्षहरूको कसरी व्याख्या र लागु गर्छन् भनी बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध अन्तर्राष्ट्रिय अभियानले शुरुदेखि नै निरन्तररूपमा प्रश्न उठाउँदै आएको छ । उक्त अभियानले विशेषगरी गैर सदस्य राष्ट्रहरूसंग संयुक्त सैनिक परिचालनको सवाल, विदेशी भण्डारणमा “सहयोग” माथि प्रतिवन्ध र एपीमाइनको पारवहन, संवेदनशील फ्यूज भएका र यान्टि हयाण्डलिङ्ग यन्त्र भएका बारुदी सुरुङ्गहरू र तालिम र विकासका लागि राख्न अनुमति दिइएका बारुदी सुरुङ्गको संख्यामाथि चासो देखाएको छ । केही सदस्य राष्ट्रहरू यस सवालमा प्रवल कानुनी व्याख्या र प्रवल राज्य अभ्यासबाट भौतारिएको कुरा औल्याएको छ ।

✓ बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कारवाहीका लागि बढ्दो दान

ल्याण्डमाइन मोनिटरले सन् १९९२ देखि २००३ सम्म दाताहरूले बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कारवाहीका लागि अमेरिकी डलर २ अर्ब ७ लाख सहयोग गरेको पहिचान गरेको छ । १२ वर्ष अवधिको कूल रकम मध्ये ६५ प्रतिशत (१ अर्ब ३५ करोड अमेरिकी डलर) विगतका ५ वर्ष (१९९९-२००३) सम्ममा उपलब्ध गराइएको थियो । यसै अवधिको शुरुदेखि बारुदी सुरुङ्ग प्रतिवन्ध सन्धि लागु भएको थियो । सन् २००३

मा २४ दाताहरूले बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यका लागि अमेरिकी डलर ३३ करोड ९० लाख उपलब्ध गराएको ल्याण्डमाइन मोनिटरले जनाएको छ । यो रकम सन् २००२ को तुलनामा अमेरिकी डलर २ करोड ५० लाख अर्थात् ८ प्रतिशतको र सन् २००१ को तुलनामा अमेरिकी डलर १०० करोड २ लाख अर्थात् ४३ प्रतिशतले बढी छ । युरोपियन कमिशन, संयुक्त राज्य अमेरिका, क्यानाडा र स्वेडेनले उपलब्ध गराएका रकममा मुख्य वृद्धि भएको थियो ।

× बारुदी सुरुङ्ग विरोधीकार्यमा लगानी गर्ने दाताहरूमा कमी

सन् २००३ मा बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यमा लगानी गर्ने मुख्य दाताहरूमा उल्लेख्य कमी आएको छ । यस्तै दाताहरूमा जापान, अष्ट्रिया, इटली, अष्ट्रेलिया, फ्रान्स र नेदरल्याण्डस छन् ।

✓ प्राप्त सहयोगमा वृद्धि

पाँच पर्षे पुनरावलोकन अवधि (१९९९-२००३) मा सबैभन्दा बढी बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको लागि सहयोग रकम प्राप्त गर्ने देशहरूमा अफगानिस्तान (२० करोड अमेरिकी डलर) इराक (अमेरिकी डलर १४ करोड ९० लाख), क्याम्बोडिया (अमेरिकी डलर ११ करोड ४ लाख), कोसोमो (अमेरिकी डलर ८ करोड ९० लाख), अंगोला (अमेरिकी डलर ८ करोड ४० लाख), बोस्निया हर्जगोभिना (अमेरिकी डलर ८ करोड २० लाख र मोवाम्बिक (अमेरिकी डलर ७ करोड ३० लाख) छन् । सन् २००३ मा अफगानिस्तानको लागि बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको लागि सहयोग बढ्ने क्रम जारी रह्यो जुन अमेरिकी डलर ७ करोड ५० लाख थियो । त्यस देशको सन् २००२ र २००३ को उक्त सहयोग कूल अमेरिकी डलर १४ करोड १० लाख थियो । इराकमाथिको आक्रमण र सड्दाम हुसेनको पदच्युत पछि इराकमा सहयोग रकम बढ्दो मात्रामा भिन्न थाल्यो जुन सन् २००३ मा अमेरिकी डलर ५ करोड ५० लाख थियो । श्रीलंका र सुडान पनि सहयोग पाउने महत्वपूर्ण देशका रूपमा अघि बढिरहेका छन् ।

× थप सहयोगको खाँचो

बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको लागि दातृराष्ट्रबाट प्राप्त हुने सहयोग सन् २००३ घटेको महसुस अत्यन्त ठूलो संख्याका बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूले गरे । सन् २००३ मा बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यको लागि भियतनाम र क्याम्बोडियामा आउने सहायता अत्यन्त नराम्ररी घट्यो भने बोस्निया र हजगोभिना, इरिट्रिया, सोमालिल्याण्ड, लाओस र इथियोपियामा आउने सहयोग रकम पनि घट्यो । बारुदी सुरुङ्ग विस्फोटनमा परी बाँचेका र सहयोगको जरुरत भएका व्यक्तिहरूको संख्या वर्षेनी बढ्दै पनि बारुदी सुरुङ्गको शिकार हुनेहरूलाई प्राप्त हुने श्रोतहरू भने सन् १९९९ देखि नै घटेको छ ।

✓ बारुदी सुरुङ्ग विरोधी कार्यक्रमको विस्तार

सन् २००३ र २००४ मा कूल ६५ देश र ७ क्षेत्रमा बारुदी सुरुङ्ग हटाउने कार्य भएको देखिन्छ। यसमा बारुदी सुरुङ्ग हटाउने मानवीय कार्य पनि पर्दछ जसले ३६ देशका नागरिकहरूलाई लाभ पुऱ्याएको थियो। यो प्रतिवेदन तयारीको अवधिमा अर्मेनिया (मे २००३), चिली (सेप्टेम्बर २००३), सेनेगल (२००३ को अन्त्यतिर) र ताजकिस्तान (जून २००४) मा पहिलो पटक बारुदी सुरुङ्ग हटाउने मानवीय कार्य शुरु भएको थियो। सन् २००३ मा कूल १४ करोड ९० लाख वर्ग मिटर भूमिबाट बारुदी सुरुङ्ग हटाइएको थियो जसमा १,७४,१६७ एपी माइन, ९३३० एभी (यन्टिभिडकल) माइन र २६ लाख वटा विस्फोटन नभएका विस्फोटक पदार्थहरू नष्ट पारिएको थियो।

✓ धेरै सदस्य राष्ट्रहरूद्वारा बारुदी सुरुङ्ग हटाउने दायित्व पूरा गरेको घोषणा

सन् १९९९ मा ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदन प्रकाशित भएयता बारुदी सुरुङ्ग हटाउने कार्य पूरा गरेको घोषणा गर्ने राष्ट्रहरूमा बल्गेरिया (अक्टोबर १९९९) मल्डोभा (अगष्ट २०००), कोष्टारिका (डिसेम्बर २००२), चेक गणतन्त्र (एप्रिल २००३), जिबुटी (जनवरी २००४) र होण्डुरस (जून २००४) पर्दछन्। जून २००४ मा नामिबियाले आफ्नो अंगोलासितको सीमामा केही समस्या रहेको बताए पनि उक्त देश बारुदी सुरुङ्गबाट सुरक्षित रहेको जनाएको थियो।

× ठूलो संख्यामा बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित मुलुकहरू र निकै गन बाँकी

नहटाइएका बारुदी सुरुङ्ग तथा विस्फोटन नभएक पदार्थले ८३ दशका जनतालाई नराम्ररी प्रभाव पारेको छ। यी देशहरू मध्ये २० मुलुकमा सन् २००३ र २००४ मा पनि बारुदी सुरुङ्ग हटाउने कुनै कार्य भएन। अल्नेरीया, बंगलादेश, बुरुण्डी, कङ्गो, गणतन्त्र, क्यूवा, डेनमाक, फ्रान्स (जिबुटी), लाइबेरिया, मलावी, मरक्को, नाइजेर, उत्तर कोरिया, ओमान, सियरा लियोन, सोमालिया, स्वीजिल्याण्ड, सिरिया, ट्यूनिशिया, उजबेकिस्तान र भेनेज्वेला यी २० राष्ट्रहरू हुन्। १३ सदस्य राष्ट्रहरू सहित २३ बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूमा सन् २००३ र २००४ मा बारुदी सुरुङ्ग जोखिम शिक्षाका कुनै पनि क्रिया कलापहरू भएनन्।

✓ केही देशहरूमा थोरै नयाँ बारुदी सुरुङ्ग प्रभावितहरू

अधिकांश बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित देशहरूमा सन् २००२को तुलनामा सन् २००३ मा बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत हुनको संख्या घटेको विवरण देखाउछ। अफगानिस्तान, बोस्निया र हर्जगोभिना, क्याम्बोडिया, लेबनन, सेनेगल र श्रीलंकामा हताहत हुने संख्या महत्वपूर्ण रूपमा घटेको देखिन्छ। यद्यपि बारुदी सुरुङ्गबाट हालसालै मात्र बढी हाताहत हुनेहरूमा साधारण नागरिकहरू परेको देखिन्छ। सन् २००४ मा भएका यस्ता हताहतमा ८६ प्रतिशत सामान्य नागरिक भएको जनाएको छ।

× बारुदी सुरुङ्ग प्रभावित धेरैलाई सहयोगको जरुरत

ल्याण्डमाइन मोनिटरले सन् २००३ मा ६५ राष्ट्रहरूमा ८०६५ भन्दा बढी नयाँ व्यक्तिहरू बारुदी सुरुङ्गबाट हताहत भएको पहिचान गरेको छ जस मध्ये छ जसमध्ये

२३ प्रतिशत बालबालिका छन् । गत वर्षको ल्याण्डमाइन मोनिटर प्रतिवेदनको तुलनामा यसवर्ष ४ नयाँ देशहरु अर्मेनिया, बोलीभिया, साइप्रस र लाइबेरिया मा बारुदी सुरुङ्गसंग संबन्धित सवालमा हताहत भएको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । ल्याण्डमाइन मोनिटरले ९७ देशहरु र ९ क्षेत्रहरुमा २ लाख ३० हजार भन्दा बढी व्यक्तिहरु बारुदी सुरुङ्गबाट प्रभावित भई बाँचेको पहिचान गरेको छ । त्यस्ता प्रभावित व्यक्तिहरुमा केही दोश्रो विश्व युद्धको अन्त्यताकाका पनि छन् भने अधिकांश १९७० को दशकको मध्यदेखि यताका छन् । कहिल्यै पनि विवरण नराखिएका यस्त व्यक्तिहरुको उच्च संख्यालाई संभाव्य रुपमा हेर्दा बारुदी सुरुङ्गबाट प्रभावित भई बाँचेहरुको संख्या आजको विश्वमा ३ देखि ४ लाखसम्म हुन सक्छ ।

महासन्धीको अवस्था

एपीमाइनको प्रयोग, भण्डारण, उत्पादन तथा ओसार-पसार माथि प्रतिबन्ध लगाउने र तिनको विनास गर्ने महासन्धि १९९७ (बारूदी सुरुङ्ग प्रतिबन्ध सन्धि १९९७) को धारा १५ अन्तर्गत उक्त सन्धि ३ डिसेम्बर १९९७ देखि यसको कार्यान्वयन भएको मिति १ मार्च १९९९ सम्म हस्ताक्षरको खुला गरेको थियो । तल दिएको सूचीमा पहिलो मिति हस्ताक्षरको लागि र दोश्रो अनुमोदनको लागि हो । हाल उक्त सन्धि कार्यान्वयन भै सकेको हुनाले राष्ट्रहरू उक्त सन्धिमा हस्ताक्षर गर्नुको बदला बाध्य भै सकेको हुनाले एकै पटकमा सम्मिलन हुन सक्दछन् । धारा १६ (२) अन्तर्गत हस्ताक्षर नगरेका राष्ट्रहरू पनि उक्त सन्धीमा सम्मिलन हुन सक्दछन् । सम्मिलनलाई तल 'ए' ले जनाएको छ । १९ अक्टोवर २००४ सम्म १४७ देशहरूले हस्ताक्षर/सम्मिलन गरे/भएका छन् भने अनुमोदन/सम्मिलन गर्ने/हुनेको संख्या १३३ छ ।

राज्य पक्षहरू					
अफगानिस्तान	११/९/२००२ (ए)	स्टोनिया	१२/४/२००४ (ए)	नाइजेरिया	२७/९/२००१ (ए)
अल्बानिया	८/९/१९९८, २९/२/२०००	फिजी	३/१२/१९९७, १०/६/१९९८	नेरु	३/१२/१९९७, १५/४/१९९८
अस्ट्रेलिया	३/१२/१९९७, ९/१०/२००१	फ्रान्स	३/१२/१९९७, २३/७/१९९८	नबे	३/१२/१९९७, ९/७/१९९८
अस्ट्रिया	३/१२/१९९७, २९/६/१९९८	गबोन	३/१२/१९९७, ८/९/२०००	पानामा	४/१२/१९९७, ७/१०/१९९८
अन्गोला	४/१२/१९९७, ५/७/२००२	गम्बोडिया	४/१२/१९९७, २३/९/२००२	पाञ्चा न्यु गुइनेया	२८/६/२००४ (ए)
अर्जेन्टिना/बुल्गारिया	३/१२/१९९७, ३/५/१९९९	जर्मनी	३/१२/१९९७, २३/७/१९९८	पारागुयिया	३/१२/१९९७, १३/११/१९९८
अर्जेन्टिना	४/१२/१९९७, १४/९/१९९९	घना	४/१२/१९९७, ३०/६/२०००	पेरु	३/१२/१९९७, १७/६/१९९८
अष्ट्रेलिया	३/१२/१९९७, १४/९/१९९९	ग्रीस	३/१२/१९९७, २५/९/२००३	फिलिपिन्स	३/१२/१९९७, १५/२/२०००
अष्ट्रिया	३/१२/१९९७, २९/६/१९९८	गिनाडा	३/१२/१९९७, १९/८/१९९८	पोर्चुगल	३/१२/१९९७, १९/२/१९९९
बाहामास	३/१२/१९९७, ३१/७/१९९८	ग्वाटेमाला	३/१२/१९९७, २६/३/१९९९	कतार	४/१२/१९९७, १९/२/१९९९
बंगलादेश	७/५/१९९८, ६/९/२०००	गुइनेया	४/१२/१९९७, ८/१०/१९९८	रोमानिया	३/१२/१९९७, ३०/११/२०००
ब्राजिल	३/१२/१९९७, २६/१/१९९९	गुइनेया-बिसाउ	३/१२/१९९७, २२/५/२००१	रवाण्डा	३/१२/१९९७, ८/६/२०००
बेलारुस	३/९/२००३ (ए)	गुयाना	४/१२/१९९७, ५/८/२००३	सेन्ट किल्स / नेभिस	३/१२/१९९७, २/२२/१९९८
बेल्जियम	३/१२/१९९७, ४/९/१९९८	हंगेरी	४/१२/१९९७, १७/२/१९९८	सेन्ट लुसिया	३/१२/१९९७, १३/२/१९९९
बेनिन	२७/२/१९९८, २३/४/१९९८	होन्डुरास	३/१२/१९९७, २४/९/१९९८	सेन्ट भिन्सेन्ट	३/१२/१९९७, १/८/२००१
बोलिभिया	३/१२/१९९७, २५/९/१९९८	इन्डोनेसिया	३/१२/१९९७, ६/४/१९९८	सामोआ	३/१२/१९९७, १३/७/१९९८
बोस्निया	३/१२/१९९७, ९/६/१९९८	आइसल्याण्ड	४/१२/१९९७, ५/५/१९९९	सान मारिनो	३/१२/१९९७, १८/३/१९९८
ब्राजिल	३/१२/१९९७, ८/९/१९९८	आयरल्याण्ड	३/१२/१९९७, ३/१२/१९९७	साबो टोमे प्रिन्सिप	१३/४/१९९८, ३१/३/२००३
ब्रिटेन	३/१२/१९९७, १/३/२०००	इटाली	३/१२/१९९७, २३/४/१९९९	सेनेगल	३/१२/१९९७, २४/९/१९९८
ब्रिटेन	३/१२/१९९७, ३०/४/१९९९	जमाइका	३/१२/१९९७, १७/७/१९९८	सर्बिया र मन्टेगो	१८/९/२००३ (ए)
बुल्गारिया	३/१२/१९९७, ३/५/१९९९	जापान	३/१२/१९९७, ३०/९/१९९८	सेसेल्स	४/१२/१९९७, २/६/२०००
बुल्गारिया	३/१२/१९९७, १६/९/१९९९	जार्डन	११/८/१९९८, १३/११/१९९८	सिएरा लियोन	२९/७/१९९८, २५/४/२००१
क्याम्बोडिया	३/१२/१९९७, २२/१०/२००३	केन्या	५/१२/१९९७, २३/९/२००१	स्लोभाक रिपब्लिक	३/१२/१९९७, २५/२/१९९९
क्याम्बोडिया	३/१२/१९९७, २८/७/१९९९	किरिबाटी	७/९/२००० (ए)	स्लोभानिया	३/१२/१९९७, २७/१०/१९९९
क्याम्बोडिया	३/१२/१९९७, १९/९/२००२	लेसोथो	४/१२/१९९७, २/१२/१९९८	सोलोमोन आ	४/१२/१९९७, १३/७/१९९९
क्याम्बोडिया	३/१२/१९९७, ३/१२/१९९७	लाइबेरिया	२३/१२/१९९९ (ए)	साउथ अफ्रिका	३/१२/१९९७, २६/६/१९९८
क्याम्बोडिया	४/१२/१९९७, १४/५/२००१	लाइचटेनसतान	३/१२/१९९७, ५/१०/१९९९	स्पेन	३/१२/१९९७, १९/१/१९९९
क्याम्बोडिया	४/१२/१९९७, १४/५/२००१	लिवुआनिया	२६/२/१९९९, १२/५/२००३	सुडान	४/१२/१९९७, १३/७/२००३
सेन्टल अफ्रिकन रिपब्लिक	८/११/२००२ (ए)	सन्डेभर	४/१२/१९९७, १४/२/१९९९	सुरिनाम	४/१२/१९९७, २३/५/२००२
चिन	६/७/१९९८, ६/५/१९९९	म्यासेडोनिया	९/९/१९९८ (ए)	स्वित्जल्याण्ड	४/१२/१९९७, २२/२/१९९८
चिली	३/१२/१९९७, १०/९/२००१	मडागास्कर	४/१२/१९९७, २६/९/१९९९	सुडन	४/१२/१९९७, ३०/११/१९९८
कोलोम्बिया	३/१२/१९९७, ६/९/२०००	मालावी	४/१२/१९९७, १३/१०/१९९८	स्वीजरल्याण्ड	३/१२/१९९७, २४/३/१९९८
कोसोवो	१९/९/२००२ (ए)	मलेसिया	३/१२/१९९७, २२/४/१९९९	ताजिकिस्तान	१२/१०/१९९९ (ए)
कहंगो	४/५/२००१ (ए)	माल्टा	१/१०/१९९८, ७/९/२०००	तान्जानिया	३/१२/१९९७, १३/११/२०००
डि.आर. कहंगो	२/५/२००२ (ए)	माल्दीभ	३/१२/१९९७, २/६/१९९८	थाईल्याण्ड	३/१२/१९९७, २७/११/१९९८
कोस्टा रिका	३/१२/१९९७, १७/३/१९९९	माल्टा	४/१२/१९९७, ७/५/२००१	टिमोर-लेस्ते	७/५/२००३ (ए)
कोट डिवोइरी	३/१२/१९९७, ३०/६/२०००	मायारिडोनिया	३/१२/१९९७, २२/७/२०००	टोगो	४/१२/१९९७, ९/३/२०००
क्रोशिया	४/१२/१९९७, २०/५/१९९८	माडरिडिउस	३/१२/१९९७, ३/१२/१९९७	त्रिनिडाद र तोबगो	४/१२/१९९७, २७/४/१९९९
साइप्रस	४/१२/१९९७, १७/१/२००३	मेक्सिको	३/१२/१९९७, ९/६/१९९८	तुर्कमेनिस्तान	४/१२/१९९७, ९/७/१९९९
चेक रिपब्लिक	३/१२/१९९७, २६/१०/१९९९	मोल्डोभा	३/१२/१९९७, ८/९/२०००	टर्की	२५/९/२००३ (ए)
डेनमार्क	४/१२/१९९७, ८/६/१९९८	मोनाको	४/१२/१९९७, १७/११/१९९८	तर्कमेनिस्तान	३/१२/१९९७, १९/१/१९९८
डिजिबीटी	३/१२/१९९७, १८/५/१९९८	मोजाम्बिक	३/१२/१९९७, २५/८/१९९८	यूगान्डा	३/१२/१९९७, २५/२/१९९९
डोमिनिका	३/१२/१९९७, २६/३/१९९९	नामिबिया	३/१२/१९९७, २१/९/१९९८	युनाइटेड किंगडम	३/१२/१९९७, ३१/७/१९९८
डोमिनिका रिपब्लिक	३/१२/१९९७, ३०/६/२०००	नाउरु	७/८/२००० (ए)	उरुग्वे	३/१२/१९९७, ७/६/२००१
इक्वेडोर	४/१२/१९९७, २९/४/१९९९	नेदरल्याण्ड	३/१२/१९९७, १२/४/१९९९	भेनेजुएला	३/१२/१९९७, १४/४/१९९९
इएल साल्वाडोर	४/१२/१९९७, २७/१/१९९९	न्यू जिल्याण्ड	३/१२/१९९७, २७/१/१९९९	यमेन	४/१२/१९९७, १/९/१९९८
इन्डोनेसिया	१६/९/१९९८ (ए)	निकाराग्वा	४/१२/१९९७, ३०/११/१९९८	जिम्बिया	१२/१२/१९९७, २३/२/२००१

इतिन्द्रिया	२७/८/२००१ (ए)	नाइजर	४/१२/१९९७, २३/३/१९९९	जिम्बावे	३/१२/१९९७, १८/६/१९९८
-------------	---------------	-------	----------------------	----------	----------------------

हस्ताक्षर गरीसकेका मुलुकहरू	हस्ताक्षर नगरेका मुलुकहरू	लात्भिया	साउदी अरबीया
बुनाइ ४/१२/१९९७	अर्मानिया इन्डिया	लेबानोन	सिंगापुर
कुक आइसल्याण्ड ३/१२/१९९७	अर्जर्वाइजान् इरान	लिबिया	सोमालिया
इथियोपिया ३/१२/१९९७	बहराइन इराक	मिक्रोनेसिया	श्रीलंका
हाइती ३/१२/१९९७	भूटान इजरायल	मंगोलीया	सिरिया
इन्डोनेसिया ४/१२/१९९७	वर्मा काजस्तान	मोरोक्को	टोंगा
मार्शल आइसल्याण्ड ४/१२/१९९७	चीन कोरिया, नर्थ	नेपाल	टुवालु
पोल्याण्ड ४/१२/१९९७	क्यूवा कोरिया, साउथ	ओमान	यूनाइटेड अरब
युक्रेनी २४/२/१९९९	इजिप्ट कुवेत	पाकिस्तान	इमेराट्स
भानाटु ४/१२/१९९७	फिलिपिन्स किर्गिस्तान	पलाउ	यूनाइटेड स्टेट्स
	जोर्जिया लो फिडिशर	रुसियन फेडरेसन	यूजेकिस्तान
			भेल्जियम

विश्वमा बारुदी सुरङ्ग र यू.एक्स.ओ. को समस्या

अफ्रिका	अमेरिका	एशिया-प्यासिफिक	यूरोप / केन्द्रीय एशिया	मध्य पूर्वी / उत्तर अफ्रिका
अंगोला	चिल्ली	अफगानिस्तान	अल्बानिया	अल्जेरिया
बुरुण्डी	कालोम्बिया	बंगलादेश	अर्मानिया	ईजिप्ट
चन्द	क्यूबा	बर्मा(म्यानमार)	अर्जर्वाइजान्	इरान
कंगो	इक्वेडर	कम्बोडिया	बेलारुस	इराक
डिआर कंगो	ग्वाटेमाला	चीन	बोस्नीया र हर्जगोभिना	इजराइल
इरिन्ट्रिया	निकारागुवा	भारत	क्रोसिया	जोर्डन
इथियोपिया	पेरु	कोरिया नर्थ	साईप्रस	कुवेत
गुडनिया-बिसाउ	सुरिनाम	कोरिया साउथ	डेनमार्क	लेबनोन
लिबेरिया	भेनेजुएला	लाओस	फ्रान्स (Djibouti)	लिब्या
मालावी		नेपाल	जोर्जिया	मोरोक्को
मायरेटिनिया		पाकिस्तान	ग्रीस	ओमान
मोजाम्बिक		फिलिपिन्स	किर्गिस्तान	सिरिया
नामिबिया		श्रीलंका	म्यासिडोनीया एफवाईआर	तुनिसिया
नाइजर		थाइल्याण्ड	मोल्दोभा	येमेन
रवान्डा		भेइतनाम	पोल्याण्ड	पालिस्तेनी
सेनागल		ताइवान	रुसिया	वेर्प्टनसाहारा
सिरियालोन			सर्बिया र मन्टेग्रो	
सोमालिया			ताजिकिस्तान	
सुडान			टर्की	
स्वर्जिल्याण्ड			युक्रेनी	
यूगाण्डा			यूनाइटेड किंगडम	
			(फ्यालकल्याण्ड)	
जिम्बिया			यूजेकिस्तान	
जिम्बावे			अष्ट्राजिया	
शोमालिल्याण्ड			चचेनीया	
			कोशोभो	
			नोग्रानो-काराबाख	

बोल्ड गरिएका शब्दहरू ओटावा सन्धिमा हस्ताक्षर नगरिएका देशहरू हुन् ।

पाठक महानुभावहरूमा हार्दिक अनुरोध

- १) यस पुस्तकको विषयमा आफ्नो प्रतिक्रिया लेखेर पठाउन हुन ।
 - २) आफूले सुनेका, देखेका, भोगेका घटनाहरू बारे विवरण लेखेर पठाउनु हुन ।
 - ३) आफूले देखेको बारुदी सुरुङ्गको किसिम (नाम), देखेको ठाउँको नाम - जिल्ला / गाउँ / नगर, वडा, टोल) र बारुदी सुरुङ्गहरूका फोटोहरू पठाउनु हुन ।
 - ४) बारुदी सुरुङ्गबाट घाइते वा मर्नेहरूको विवरण (नाम, वर्ष, पेशा, ठेगाना, घटना घटेको ठाउँ र घनाको विवरण समेत) पठाउन हुन ।
 - ५) बारुदी सुरुङ्ग बाट स-सना केटाकेटीहरू र सर्व साधारण व्यक्तिहरू सजिलै संग शिकार हुने हुँदा बाटोघाटो, धारो पँधेरो, चउर, खेत-गरा, घर-गोठ आदि ठाउँहरूमा भेटिएका पोको, नौलो, अनौठो लाग्ने वस्तुहरू छुन, टिप्न, खेलन, चलाउने कुरामा सतर्क राखी बारुदी सुरुङ्गबाट बचाउन सर्वसाधारणमा चेतना अभिवृद्धि गर्न ।
- (द्रव्य : ३ र ४ को विवरण पठाउँदा कृपया आफ्नो नाम, ठेगाना, प्राप्त भएको मिति, प्राप्त भएको श्रोत लेखेर पठाउन नभुल्नु होला ।)

हामी तपाईंहरू प्रति सधैं आभारी रहने छौं ।